AFRIKA FOCUS, Vol.4, Nr.1-2, pp.5-47

HET HUMANITAIRE OPTREDEN VAN LEOPOLD II IN KONGO-VRIJSTAAT. DE ANTI-SLAVERNIJCONFERENTIE VAN BRUSSEL (1889-1890).

Luc CHATELET
Olmstraat 27
B-9910 Mariakerke-Gent

ONDERZOEKSVELD: koloniale geschiedenis

SUMMARY

THE HUMANITARIAN ACTION OF LEOPOLD II IN CONGO FREE STATE. THE ANTISLAVERY-CONFERENCE OF BRUSSELS (1889-1890).

Already from the time he was a crown prince Leopold II dreamt of acquiring a colony. He firmly believed in the economic importance for the motherland of overseas territories. However, when he appeared on the African scene he presented himself as a champion of the struggle against slave trade. This disinterested humanitarian image was meant as a means of bypassing Belgian indifference towards colonization and also the foreign rivalry.

But in Africa he was forced into an opportunist policy. A total lack of means left him no other choice but resorting to political and economic collaboration with the Arabs, who played a major role in the slave trade.

It was at the moment when the European colonization met the Arabic resistance in East-Africa that Cardinal Lavigerie's campaign called for renewed public interest in the struggle against the Arabic slave trade. Great Britain asked Belgium to summon a diplomatic conference on the subject. In 1889 seventeen nations gathered to discuss a whole range of measures to limit slave trade on land and sea, arms trade and liquor traffic. The hottest issue on the agenda was the imposition of import duties in the Congo bassin. The main obstacle to the introduction of these taxes was the Dutch opposition against the changing of the terms of the Berlin Act (1885).

The General Brussels Act did not include import tax regulations. These were the subject of a separate declaration, which Leopold however managed to connect to the General Act in such a way that neither could be ratified singly. Hence, the customs committee, convened after the Brussels negotiations to define more clearly the import duties, was an essential factor in the Antislavery Conference. It was not until 1892 that all obstacles were

overcome and the final discussions rounded off.

The Brussels Antislavery Conference did not induce Leopold to come to grips with slave trade and did not alter his Arabic policy. For the sovereign the conference was primarily a matter of economy and taxes. He wanted his colony to have more promising financial prospects. His attitude was conditioned by the precarious budget of the Congo Free State. The conference fitted in his new economic policy which consisted in carrying out his domanial projects.

KEYWORDS: colonial history, colonization and humanitarianism, Leopold II, Antislavery Conference of Brussels (1889-90), economic policy.

INLEIDING

Het kan wat vreemd lijken de actie van Leopold II in Afrika te liëren aan een humanitair optreden. Het is ondertussen immers welbekend dat het Leopoldiaans regime in Kongo-Vrijstaat allesbehalve mensvriendelijk was (1). In sommige publicaties, die in hun extremisme nauwelijks moeten onderdoen voor vroegere hagiografische geschriften over Leopold II (2), wordt de Belgische vorst dan ook voorgesteld als een ongemeen gruwelijk en gevoelloos monster (3). Ook uit ernstige werken blijkt evenwel het nefast karakter van Leopolds optreden in Kongo-Vrijstaat (4).

Nochtans was het koloniale oeuvre van Leopold gestart onder het vaandel van de filantropie. Leopold II verloor dat imago slechts rond de eeuwwisseling, toen de getuigenissen over de gebeurtenissen in Kongo-Vrijstaat in het volle daglicht kwamen te staan. Dit artikel behandelt de impact van de humanitaire aspecten in het koloniaal oeuvre van Leopold II. Het wil de betekenis voor Leopold schetsen van de antislavernij-conferentie van Brussel (5).

1. DE GEBOORTE VAN KONGO-VRIJSTAAT.

Reeds als kroonprins was Leopold een overtuigd voorstander van de kolonisatie-beweging. Zijn koloniaal streven werd gedomineerd door economische motieven. De Belgische economie moest "vervolledigd" worden door overzeese gebieden. Het Javaanse "Kultuurstelsel" was zijn grote inspiratie. Leopold II had een blind geloof in het economisch nut van om het even welke kolonie (6).

Toen de Belgische vorst zich in het midden van de jaren 1870 tot Afrika richtte, gaf hij een filantropisch karakter aan zijn koloniaal streven. De exploratie van het Afrikaanse binnenland had

immers de strijd tegen de slavenhandel opnieuw in de belangstelling gebracht. De ontdekkingsreizigers brachten de Arabische slavenhandel en de daarbij horende slavenrazzia's in het Afrikaanse binnenland aan het licht. Naar analogie met de strijd tegen de Atlantische slavenhandel, ageerde Engeland ook tegen de Arabische slavenhandel. Het deed dit aanvankelijk op een eerder bescheiden manier en beperkte zich tot acties op het maritieme vlak (7).
Het vaandel van deze menslievende strijd werd nu overgenomen door Leopold II. Met de AIA riep hij een wetenschappelijke en filantropische organisatie in het leven, die hem in staat moest stellen ongehinderd en schijnbaar belangeloos op te treden in Centraal-Afrika. Het Brussels geografisch congres van 1876 bezorgde de koning het imago van een groot filantroop, wiens enig streven het was het lijden van het Afrikaanse volk te verzachten (8). De Britse regering zag met lede ogen aan dat Leopold het middelpunt werd van de strijd tegen de slavenhandel, een plaats die haar eigenlijk toekwam. In kringen rond de Belgische vorst was men verbitterd over de Britse terughoudenheid:

> "(...) les Anglais qui nous défendent de parler traite et esclavage, ne font que cela et s'en font publiquement une arme politique (9)."

Leopold organiseerde met de AIA in totaal 5 expedities, die tot doel hadden vanuit Zanzibar door te dringen tot hetTanganyika Meer. Om de posten van de AIA te bevolken ontwierp Kapt.Ramaeckers, lid van de derde expeditie, een ingenieus plan: het opkopen van slaven. De opgekochte slaven zouden geleidelijk bevrijd worden en toch verbonden blijven met de post. Rond de post zou zich aldus een vaste en actieve bevolking vestigen, die voor eigen noden zou kunnen instaan (10). Deze praktijk, die de bevrijde slaven humanitair gezien zeker begunstigde, was niet zo uniek in de koloniale geschiedenis. Ze werd ook toegepast in de Afrikaanse katholieke missies. De filantropische beweegredenen waren eigenlijk van secundaire aard. Het was immers noodzakelijk ertoe over te gaan om de posten leefbaar te houden. Bovendien bood deze methode de slavendrijvers een verzekerde afzet. Groot-Brittannië verzette zich dan ook tegen dergelijke praktijken, die eigenlijk de slavenhandel en razzia's bevorderden (11).

Ondertussen had Leopold II het hoofdaccent van zijn activiteiten al verlegd naar de Afrikaanse westkust. De expedities van Stanley werden niet meer onder de vlag van de AIA gevoerd, maar gebeurden voor rekening van het "Comité d'Etudes du Haut-Congo", dat al snel omgevormd werd tot de AIC. Leopold II had zijn Afrikaans initiatief nu volledig in handen. Stanley legde de basis voor zijn persoonlijke kolonie. Dat belette evenwel niet dat Leopold zich verder bleef verschuilen achter een internationale benaming. De treffende gelijkenis tussen AIA en AIC moest een gewilde verwarring veroorzaken. Leopold kon op die manier voldoende blijven genieten van zijn filantropisch en belangeloos imago (12).

De naam van de AIC mocht dan wel erg lijken op die van de AIA, van het oorspronkelijk filantropisch karakter bleef er weinig

over. De enige humanitaire bekommernis van Leopold bij de expedities van Stanley moet men in het negatieve beschouwen: nl. het vermijden van wantoestanden in de expeditie zelf. Ongetwijfeld kende de koning de harde reputatie van Stanley. Hij bekommerde zich dan ook over de weerklank van eventuele wreedheden. Hij zorgde ervoor dat zulke geruchten meteen ontkracht konden worden. Op 23 juli 1881 stuurde hij volgende brief naar Strauch:

> "Ci-joint copies confidentielles pour vos archives d'une lettre des missionnaires Anglais du Congo où il est dit que Stanley n'emploie pas d'esclaves. Cette déclaration est assez importante (13)."

Daar bleef het niet bij. Leopold achtte een actievere houding nodig en droeg Strauch op om Stanley de volgende instructie te geven:

> "(...) lui défendre énergiquement d'enchaîner les Nègres sous peine d'être abandonné par nous (14)."

Dit was een concreet bevel en geen voorzorgsmaatregel. Het was een reactie op Stanleys methodes om zijn zwarte manschappen te disciplineren. Op eerdere waarschuwingen had Stanley gereageerd door te zeggen dat het disciplineren van inlanders geen gemakkelijke taak was en veel tijd vergde. Hij achtte twee straffen mogelijk: stokslagen en het ketenen. De tweede methode was verkieslijker: geketenden werden niet lichamelijk gekwetst en konden blijven werken (15). Het was inderdaad zo dat de Europse ontdekkingsreizigers, net als de Arabieren, ketens gebruikten om massale deserties te voorkomen (16).

Bij de uiteindelijke koloniale opdeling betekende Leopolds filantropisch imago een niet onaanzienlijke hulp in de verwezenlijking van zijn ambities. Zo kreeg Leopold II de volledige steun van de British and Foreign Anti-Slavery Society (BFASS) in het verzet tegen het Anglo-Portugees verdrag van 1884 (17). Leopolds menslievend prestige speelde ook een belangrijke rol in de erkenning door de Amerikaanse regering van de AIC als een bevriende natie. Toch kon Leopold zijn aanspraken in het Kongo-bekken slechts hard maken door een vrijhandelsregime in zijn gebieden te beloven. Dank zij deze belofte en door handige diplomatieke activiteiten kon Leopold tijdens de conferentie van Berlijn de erkenning van Kongo-Vrijstaat bekomen (18)

De akte van Berlijn verklaarde het Kongo-bekken tot een vrijhandelszone, waar invoer- en transitrechten gedurende 20 jaar verboden werden. De akte bevatte ook een humanitaire verklaring: de mogendheden met bezittingen in het Kongo-bekken verklaarden alle middelen te zullen aanwenden om de slavenhandel in die gebieden te stoppen (19). De AIC kon als een soevereine staat aansluiten bij de algemene akte. De conferentie van Berlijn was dus een bijzonder groot succes voor Leopold II. De conferentie deed er trouwens nog een schepje bij: er werd hulde gebracht aan Leopolds menslievend oeuvre (20).

2. DE SITUATIE VAN KONGO-VRIJSTAAT VOOR DE ANTISLAVERNIJ-CONFERENTIE.

Eens Leopold II de erkenning van Kongo-Vrijstaat had afgedwongen, moest hij overgaan tot de verdere verkenning en bezetting van zijn enorm uitgebreid grondgebied. Op de conferentie van Berlijn was immers te verstaan gegeven dat geclaimde gebieden ook effectief bezet moesten worden (21). Wegens het gebrek aan geld en manschappen diende de Belgische koning zich evenwel met een vrij oppervlakkige bezetting tevreden te stellen. In het bijzonder in de Arabische zone was de bezetting zeer fragmentair. Zijn autoriteit was er zelfs zo zwak dat de post aan de Stanley Falls, een streek die beheerst werd door de troepen van Tippo Tip, in 1886 tijdelijk moest opgeheven worden. Dit voorval bracht de gebieden van de Boven-Kongo in staat van oorlog (22).

Om de Arabische dreiging tegen te gaan had de Winton al in april 1885 een heus actieplan ontwikkeld tegen de Arabische slavendrijvers. Leopold II was aanvankelijk zeer enthousiast over dit voorstel en wou de Winton zelfs Nyangwe laten innemen. Na enige overweging trad Leopold evenwel bedachtzamer op: men moest eerst zeker zijn van een definitieve overwinning en men moest rekening houden met het beschikbare budget (23).

Leopold II was genoodzaakt om een opportunistische politiek te voeren t.o.v. de Arabieren. Daarom overwoog hij de onderwerping van Tippo Tip aan Kongo-Vrijstaat af te kopen (24). Lambermont was het daar volledig mee eens:

> "Si Tippo Tib achète 30.000 fusils et les distribue à ses arabes, l'on pourra voir de fâcheux événements sur le Haut Congo. Il faudrait avoir cet homme dans la main (25)."

Die onderwerping gebeurde wel op een eigenaardige manier: Tippo Tip werd nl. gouverneur of Wali van de Stanley Falls, met autoriteit over de Arabische zone. Leopold II had zich op de conferentie van Berlijn ertoe verbonden de slavenhandel te bestrijden en nu gaf hij aan de Arabieren, die grotendeels verantwoordelijk waren voor de slavenhandel, de erkenning van de macht over een deel van zijn grondgebied. Het verdrag tussen Tippo Tip en de Vrijstaat stipuleerde evenwel dat Tippo Tip de slavenhandel in zijn gebieden moest bestrijden (26). Ondanks deze bepaling lokte de benoeming van Tippo Tip heel wat negatieve reacties uit (27).

Een goede relatie met Tippo Tip was van vitaal belang voor Leopolds kolonie. De Europese verschijning in Afrika had immers een Arabische reaktie veroorzaakt. De Arabieren, of beter: de gearabiseerden van het Afrikaanse binnenland, geconfronteerd met een regelrechte invasie en de tanende autoriteit van de sultan van Zanzibar vanf 1885, begonnen stilaan soevereine rechten over zekere gebieden op te eisen. Ze streefden ernaar de Europeanen uit Afrika te verdrijven. In heel Oost-Afrika ervoeren de Europeanen hun situatie als zeer precair (28). Leopold sloot geenszins een gewapend conflict met de Arabieren uit, maar eerst moest hij sterk genoeg zijn. Dan zou de onderwerping eigenlijk

vanzelf gebeuren (29).

Leopold II ging evenwel snel over tot een veel actievere Arabische politiek. Hij wenste tot een nauwe collaboratie te komen op politiek vlak. Hij nam zich voor de Arabische mankracht te gebruiken om hand in hand de Nijl te bereiken (30). De modus vivendi moest ook een economische samenwerking verzekeren. Vanaf zijn ontstaan trachtte de Vrijstaat, waarvan de inkomsten beperkt waren, in de ivoorhandel bijkomende bronnen te vinden om de vrij kostelijke exploraties mogelijk te maken. Gedurende de jaren 1885-86 werd er met Tippo Tip onderhandeld over de levering van ivoor. De streek van de Falls kende immers een bloeiende ivoorhandel en Tippo Tip was er de grootste makelaar. De Kongolese regering streefde ernaar dat Tippo Tip enkel aan Kongo-Vrijstaat zou verkopen en niet aan de commerciële maatschappijen, die vanaf 1888 eveneens aan de Boven-Kongo verschenen. Tussen Arabieren en Kongo-Vrijstaat ontstond er een intense economische band (31).

De modus vivendi zorgde dus voor een financiële ontlasting voor Kongo-Vrijstaat. De Arabische zone was door de benoeming van Tippo Tip onder zijn nominaal gezag geplaatst zonder dat er manschappen en financiële uitgaven voor nodig waren. Meteen was het gevaar ontweken dat Europese concurrenten die gebieden zouden inpalmen. Daarenboven kon de handelspositie van de Vrijstaat er maar wel bij varen. De modus vivendi impliceerde evenwel een politiek van ogen sluiten t.o.v. sommige Arabische excessen, met name de betrokkenheid in de slavenhandel (32).

De financiële steun, die de modus vivendi bood, was uiterst welkom want de financiële toestand stond er bijzonder slecht voor. Leopold II ondersteunde de Kongolese onderneming met zijn eigen kapitaal. Zijn optimistische perspectieven over de rentabiliteit van een kolonie werden door de feiten hard ontkend. Zijn fortuin werd geleidelijk ondergraven. Tegen 1889 scheen Kongo-Vrijstaat regelrecht naar het faillissement af te stevenen. Leopolds financiën raakten uitgeput en daartegenover stond dat de inkomsten uit Kongo nog belachelijk klein waren. De uitgifte van premieleningen kende slechts een pover resultaat. Daarenboven moest Leopold II afzien van invoerrechten, een belangrijke bron van inkomsten voor nieuwe kolonies (33). Op de vooravond van de conferentie van Brussel was Leopolds politieke en financiële positie in Kongo-Vrijstaat dus weinig rooskleurig.

3. DE AANLOOP TOT DE ANTISLAVERNIJ-CONFERENTIE.

Tijdens de koloniale bezetting van Afrika in het midden van de jaren 1880 lagen de eerste bekommernissen van de koloniale mogendheden, ondanks de humanitaire beloften op de conferentie van Berlijn, vnl. op het territoriale en economische terrein. In 1888 zorgde kardinaal Lavigerie voor de herleving van de antislavernij- beweging. De Franse kardinaal ondernam een kruistocht tegen de slavenhandel. In groots opgezette spreekbeurten in

Parijs en Londen hekelde de kardinaal de verschrikkingen van de Arabische slavenhandel. Hij drong aan op onmiddellijke actie en ijverde voor een internationale militie van vrijwilligers om de slavenhandel in Oost-Afrika te bestrijden (34).

Leopold II volgde Lavigeries preektocht aandachtig. Hij vond dat Kongo-Vrijstaat de taak moest toegewezen krijgen om de slavenhandel te bestrijden (35). België stond inderdaad op het programma van Lavigerie. Toch was Leopold niet helemaal gerust. Hij was verontrust door de plannen om een privé-militie uit te sturen. Dat zou immers de verovering van zijn Kongolese gebieden kunnen betekenen. Een dergelijk legerkorps was alleen te verantwoorden indien het onder de leiding zou staan van de Kongolese regering (36). Maar de preektocht van Lavigerie had ook gunstige vooruitzichten. De koning-soeverein wou de verzamelde gelden immers onder zijn controle aanwenden:

> "Si Mgr. Lavigerie par sa croisade réunit de l'argent, j'ai intérêt à l'absorber en proposant au Cardinal de transporter un navire au Tanganika. Nos plans se confondraient. Je ne voudrais pas laisser au Cardinal la tentation de disposer autrement de son argent (37)."

Leopold vreesde ook dat Lavigerie, die in zijn vorige spreekbeurten Tippo Tip had beschuldigd van slavenhandel, de Arabische politiek van Kongo-Vrijstaat kon schaden (38). Die punten kwamen tijdens het onderhoud van Leopold met Lavigerie zeker aan bod. En Lavigerie schikte zich naar Leopolds wensen (39).

In zijn Brusselse toespraak wees Lavigerie wel hard op het voortwoekeren van de slavenhandel in Kongo-Vrijstaat, maar hij weet dit aan een gebrek aan middelen. Hij riep België op om zijn vorst bij te staan in zijn taak. Lavigerie zag ook af van een internationaal vrijwilligerskorps. Een antislavernij-expeditie moest in samenspraak met de betreffende koloniale overheid georganiseerd worden door een uitsluitend nationale antislavernij-vereniging. Als ideale actie zag Lavigerie het laten kruisen van een stoomboot op het Tanganyika Meer en de bewaking van de twee uiteinden ervan door een legerkorps. Zo konden de slavenkaravanen op weg naar de Indische Oceaan geblokkeerd worden (40). Zo'n expeditie kaderde volledig in Leopolds streven om de Arabische ivoorhandel te beheersen. Het blokkeren van de slavenkaravanen aan het Tanganyika Meer zou de Oostafrikaanse ivoorhandel afleiden naar de Kongo-monding. De Arabische slavenhandel was immers onafscheidelijk verbonden met de ivoorhandel: de slaven werden gebruikt om het ivoor naar de Oostafrikaanse kust te dragen (41). Leopold kon dus best tevreden zijn over Lavigerie. Bovendien had de kardinaal het koloniaal oeuvre van de vorst heel wat populairder gemaakt in België (42).

De preektocht van Lavigerie riep niet alleen een particuliere antislavernij-beweging in het leven, maar had ook een gevolg op het officiële, diplomatieke vlak: de antislavernij-conferentie van Brussel. Eigenlijk herhaalde Lavigerie slechts wat anderen, missionarissen en explorators, voor hem al hadden gezegd. Maar

Lavigeries optreden kwam op het juiste ogenblik. De Europese kolonisatie van Oost- en Centraal-Afrika stelde nl. een aantal problemen, meer bepaald met de Arabische macht. Een duidelijke illustratie daarvan was de Arabische opstand die leidde tot de blokkade van de Afrikaanse oostkust door Duitsland en Engeland (43).

De Oostafrikaanse blokkade leidde tot een voor Kongo-Vrijstaat nare gebeurtenis, nl. het incident met de "Brabo". Net voor de blokkade was ingesteld, had de Britse marine een Belgisch schip onderzocht, dat rekruten uit Zanzibar naar Kongo-Vrijstaat vervoerde. Daarbij werden twee Zanzibarieten van de "Brabo" gehaald. Het betrof twee slaven die beweerden dat hun meester hen gedwongen had in dienst te treden van Kongo-Vrijstaat. Het incident werd na heel wat diplomatiek heen en weer geschrijf gesloten met de afkeuring door de Britse regering van de navale actie, omdat het recht op onderzoek niet in overeenstemming met het Quintupelverdrag verlopen was (44).

Alhoewel men mag aannemen dat de rekruteringen strikt wettelijk verlopen waren (45), toch werpt het incident een donker licht op de aanwervingspolitiek. Er werden nl. slaven in dienst genomen. Ongetwijfeld vormden de rekruteringen een ideale gelegeheid voor de eigenaars om zich te ontdoen van ongewenste slaven. Men kan zich best inbeelden dat hun meesters het voorschot, dat aan de rekruten werd uitgekeerd, trachtten te incasseren. Uiteindelijk kon dit de slavenhandel bevorderen. Engeland begreep dit maar al te goed. De Briste gezant in Brussel vroeg Van Eetvelde dan ook ervoor te zorgen dat Kongo-Vrijstaat geen voorschotten meer zou geven aan de rekruten in Zanzibar. De Belgische koning droeg Van Eetvelde echter op om te antwoorden met de vraag of dezelfde raad gegeven werd aan de Duitsers en aan de IBEAC (46).

De affaire met de "Brabo" typeert één van de grote problemen in de Afrikaanse onderneming van Leopold, nl. het gebrek aan rekruten. Zanzibar bleef een belangrijke sleutel voor de levering van personeel, maar volstond niet om tegemoet te komen aan de noden van Kongo-Vrijstaat.De Kongolese regering zag zich genoodzaakt haar personeel uit Kongo zelf te betrekken. Zo werd het plan opgevat om zich te voorzien in slaven, ze vrij te kopen en ze in dienst te laten treden van de Vrijstaat. Net zoals voor de ivoorhandel kregen de Kongolese agenten premies toegekend voor het aantal rekruteringen. De Kongolese Arabieren kwamen in dit probleem eveneens ter hulp. Herhalde malen werd op Tippo Tip beroep gedaan om nieuwe rekruten te bezorgen. Niet alleen betekende dit alles een stimulans voor de slavenhandel, maar bovendien werd de handel in "vrije contractarbeiders" gekenmerkt door tal van misbruiken. Door het totale gebrek aan opvang en transportmogelijkheden lag het sterftecijfer onder de rekruten bijzonder hoog (47).

4. DE CONFERENTIE VAN BRUSSEL.

Nog voor de blokkade was ingesteld, had Groot-Brittannië, na overleg met de Duitse regering (48), bij België gesolliciteerd om een internationale conferentie samen te roepen over de slavenhandel-problematiek (49). België was speciaal uitgekozen om de Portugese en Franse achterdocht uit de weg te ruimen (50). Leopold II twijfelde aan de mogelijkheid van zo'n conferentie, maar oordeelde dat men in principe moest instemmen. Hij stelde evenwel als voorwaarde dat er voorbereidende besprekingen moesten gevoerd worden over de te nemen maatregelen en over de middelen die de uitvoering ervan konden verzekeren (51). Wegens de Arabische opstand in Oost- Afrika werden de gesprekken opgeschort (52).

Na afloop van de Oostafrikaanse blokkade, hervatten de besprekingen. De Britse regering stelde België voor de uitnodiging in algemene termen op te stellen en het discussiekader niet te beperken (53). Leopold vreesde dat het programma van de conferentie wel eens te uitgebreid kon zijn. Hij vond dat de conferentie zeker niet mocht handelen over rekruteringen. Het vrijkopen van slaven mocht niet ter discussie gesteld worden. Om de slavenhandel te kunnen bestrijden had men immers voldoende soldaten nodig (54). Het Belgisch antwoord op het Britse verzoek bevatte dan ook een voorstel om inzake de rekruteringen een status-quo aan te nemen. Groot-Brittannië was het daarmee eens. Ook Duitsland was van mening dat men de rekruteringen ongemoeid moest laten. In de uiteindelijke uitnodigingsbrief van de conferentie werd dit uitdrukkelijk gestipuleerd (55).

Aanvankelijk had Engeland gedacht slechts die landen uit te nodigen wier gebieden door de slavenhandel getroffen werden of die bijzondere belangen hadden in Afrika. Op uitdrukkelijk aandringen van Leopold werden evenwel alle landen uitgenodigd die aan de conferentie van Berlijn hadden deelgenomen (56).

Op 18 november 1889 verenigden zich 17 naties in Brussel voor de antislavernij-conferentie. De gevolgmachtigden van Kongo-Vrijstaat waren E. Van Eetvelde en E. Pirmez, die later vervangen werd door A. Van Maldeghem. België werd vertegenwoordigd door A. Lambermont en E. Banning. Lambermont werd aangesteld tot voorzitter van de conferentie. De Belgische koning volgde de conferentie op de voet. Hij liet zich vrijwel dagelijks - soms zelfs meerdere malen per dag - over de stand van zaken inlichten door Lambermont (57).

De besprekingen verliepen zeer moeizaam. De deelnemende landen stonden wantrouwig tegenover elkaar en trachtten zoveel mogelijk hun eigen belangen te vrijwaren. Het probleem van de slavenhandel werd ingedeeld in de repressie van de slavenhandel te land, ter zee en in de landen van bestemming. Naast enkele grote items behandelde de conferentie een hele reeks kleinere maatregelen, die de inlandse bevolking moesten beschermen tegen de slavenhandel en de bevrijde slaven hulp moesten bieden (58).

Stoet van Negersche slaven door de Arabiers in Oost-Afrika geleid.

Uit : Alexis,M.G. <u>De Belgische Congo of de Onafhankelijke Congostaat (Midden-Afrika) onder de opperheerschappij van Z.M.Leopold II, Koning der Belgen.</u> Luik, H.Dessain, 1891, p.215.

a) de slavenhandel op het vasteland.

De conferentie had geen uitgewerkt programma, maar tussen België en Engeland bestond wel een overeenkomst over de te behandelen punten.

In het voorafgaandelijk overleg had Engeland duidelijk te kennen gegeven het grootste belang te hechten aan de bestrijding van de slavenhandel ter zee (59). Leopold was daarover zeer tevreden. Als de Engelsen immers een maritieme taak op zich namen, zouden ze minder actief zijn in het binnenland. Dat betekende dat er van hen geen territoriale bedreiging voor Kongo-Vrijstaat kon uitgaan (60). Om dezelfde reden wou de koning-soeverein ook niet weten van een gezamenlijke Europese actie op het vasteland. Dat kon de zwakkere kolonies immers slechts benadelen (61).

De bepalingen in de algemene akte over de bestrijding van de slavenhandel in het Afrikaanse binnenland kwamen eigenlijk neer op een summier plan tot elke kolonisatie. Men gaf alles wat te maken had met de uitbouw van een kolonie een antislavernij-cachet. Daarbij vertrok men van de redenering dat alles wat bijdroeg tot de uitbreiding van de Europese invloed het actieterrein van de slavendrijvers wel moest beperken (62). In de algemene akte werd bepaald dat de organisatie van juridische, religieuze en militaire diensten in de Afrikaanse kolonies en protectoraten het beste middel was om de slavenhandel te bestrijden. Er moesten wegen, in het bijzonder spoorwegen, aangelegd worden om de kusten te verbinden met de posten in het binnenland en om de bovenlopen van de rivieren makkelijker bereikbaar te maken. Op de meren en de bevaarbare rivieren moesten stoomboten kruisen. Het aanleggen van een telegraafnet en het organiseren van expedities moesten zorgen voor de nodige communicatie tussen de inlandse posten en de administratieve centra. Inlandse steunpunten en grensposten moesten volledig uitgebouwd worden (63).

Oorspronkelijk voorzag het plan van Banning dat deze princiepsverklaring werd omgezet in een verplichting. De koloniale mogendheden werden aldus verplicht om de slavenhandel te bestrijden door een regelrechte bezetting. Leopold II wist evenwel te beletten dat die verplichting opgenomen werd. De andere landen mochten immers niet aangespoord worden om hun kolonisatie te bespoedigen:

> "Elles ont des ressources illimitées qui malgré l'avance de l'Etat du Congo leur permettent d'arriver avant lui sur les lacs, le Bahr-el-Ghazal, le Zambèze (64)."

Leopolds motivatie lag dus niet alleen in de vrees om grondgebied te verliezen, maar tevens in het streven om zijn kolonie verder uit te breiden. Bovendien had de Vrijstaat geen enkel voordeel bij betere verbindingen tussen het Tanganyika Meer en de oostkust. Het was integendeel veel voordeliger dat de handel zou afgeleid worden naar de westkust via de Kongo-stroom (65).

Gelijkaardige territoriale en economische overwegingen uitte de koning-soeverein ook bij de bespreking van het voorschrift dat de koloniale overheden de routes moesten bewaken, die gevolgd werden door de slavenkaravanen. Hij had graag verkregen dat die karavanen mochten achtervolgd worden in "terre vacante". Onder het mom van de achtervolging van slavenkaravanen wou hij zijn grenzen uitbreiden tot nog onbezette gebieden (66). Hij wou eveneens de toelating verkrijgen om de handelskaravanen te inspecteren die vanuit zijn gebieden oostwaarts trokken. Zo zou hij die handel kunnen controleren en natuurlijk ook bemoeilijken ten voordele van de westelijke handelsweg (67). Lambermont wees hem er evenwel op dat dit het wantrouwen van de mogendheden t.o.v. zijn motieven kon losweken (68).

b) de wapenhandel.

Een belangrijk punt op de agenda was de reglementering van de wapeninvoer. De wapenhandel versterkte niet alleen de macht van de Arabieren, maar geweren en munitie waren ook de gebruikelijke ruilmiddelen om slaven te bekomen en vice versa (69). De beperking van de wapenhandel paste volledig in het kader van de beginnende kolonisatie. Daardoor werd immers een eventuele inlandse oppositie bemoeilijkt (70).

Kongo-Vrijstaat had reeds decreten tegen de invoer van geperfectioneerde wapens uitgevaardigd. In zijn voorbeschouwing over de antislavernij-conferentie oordeelde Van Eetvelde dan ook dat de Vrijstaat geen verdere maatregelen moest treffen. Men moest erover waken dat de wapeninvoer niet volledig verboden werd. Kongo- Vrijstaat had immers politieke en commerciële belangen bij de wapenhandel. De wapenhandel in de buurlanden moest wel in dezelfde mate beperkt worden, ten einde de algemene handel niet ten nadele van de Vrijstaat af te leiden. Het belangrijkste was evenwel dat de koloniale mogendheden in het Kongo-bekken inzake de wapentrafiek niet meer gebonden waren aan de strikte toepassing van het vrijhandelsregime (71).

Leopold II wou de toelating bekomen om privé-vaartuigen op de Kongolese rivieren te doorzoeken naar wapens. Zo kon hij erop toezien dat de Kongolese uitvoerrechten niet ontweken werden door de export uit Kongo-Vrijstaat voor te stellen als een transithandel, waarop geen taksen mochten geheven worden (72). De verificatie zou Leopold toelaten de algemene handel te superviseren. Met zijn voorstellen wou Leopold eigenlijk zijn concurrenten in de ivoorhandel aan de Boven-Kongo de pas afsnijden. Wapens en munitie werden immers geruild om ivoor te bekomen. Het was o.m. daarom dat Kongo-Vrijstaat in 1888 de invoer van precieze wapens verboden had (73).

Het doorzoekingsrecht werd evenwel niet weerhouden in het Belgische ontwerp, dat de wapenhandel in de slavenhandelszone exclusief tot de bevoegdheid van de koloniale regeringen rekende (74). De algemene akte verving dit echter door een systeem van opslag-

plaatsen, die onder controle stonden van de koloniale administratie. De invoer van geperfectioneerde wapens werd verboden in de zone tussen 20° NB en 22° ZB vanaf de Atlantische Oceaan tot de Indische Oceaan. Geperfectioneerde, gestaalde wapens mochten in die slavenhandelszone, naast het gebruik ervan om koloniale troepen te bewapenen, enkel ten individuele titel geleverd worden aan personen, die voldoende garanties boden de wapens niet aan derden te zullen geven. De landen, wier bezittingen in direct contact stonden met de verbodszone, verbonden er zich toe te beletten dat wapens doorheen hun grenzen de bedoelde zone zouden bereiken (75).

De clausules i.v.m. de wapenhandel werden slechts met de grootste moeite bereikt. In de bepaling van de verbodszone en de aangrenzende gebieden zagen bepaalde naties de kans om hun protectoraat over bepaalde gebieden te beklemtonen of het gebrek aan ge-zag van andere mogendheden te hekelen (76). De vroegtijdig uitgelekte voorstellen brachten de wapenfabrikanten in oproer. Dat verzet dwong hun regeringen tot terughoudendheid (77). Ook de Luikse wapenfabrikanten protesteerden tegen de verbodsbepalingen (78).

c) de maritieme slavenhandel.

De repressie van de slavenhandel ter zee was het domein bij uitstek van de Britten. Het scheen Leopold niet toe dat België of Kongo-Vrijstaat hier iets moest ondernemen. Kongo-Vrijstaat moest er enkel op letten dat een herhaling van het incident met de "Brabo" onmogelijk zou worden (79). Leopold II meende aanvankelijk dat de Britten een internationale vloot wouden oprichten om de maritieme slavenhandel te beletten. Hij stond in het geheel niet negatief t.o.v. zo'n federale vloot, waaraan iedereen zou moeten deelnemen:

> "L'obligation future (...) imposée à l'Etat du Congo d'avoir une marine rendrait un immense service à la Belgique, à son commerce et à sa défense de l'Escaut (80)."

Deze inzichten, die alweer allesbehalve onbaatzuchtig waren, onderstrepen de patriottische drijfveren in het imperialisme van de Belgische vorst. Het idee van een internationale vloot kwam evenwel niet aan bod in de maritieme commissie. België en Kongo-Vrijstaat speelden trouwens geen enkele rol in die commissie. De grote maritieme mogendheden deelden er de lakens uit (81).

Om de slavenhandel ter zee efficiënt te bestrijden moest er een uitgebreide controle op de scheepvaart gebeuren. Engeland had reeds vroeger in de strijd tegen de Atlantische slavenhandel met allerlei naties maritieme verdragen gesloten, die een wederzijds doorzoekingsrecht toestonden. Op die manier kon de Engelse marine vreemde schepen onderzoeken naar het vervoer van slaven. Engeland streefde op de conferentie naar een globaal akkoord dat het doorzoekingsrecht zou toestaan. Frankrijk was evenwel altijd tegen dat recht gekant geweest, vermits het van het maritiem superieure Engeland de politionele zeemogendheid maakte. De algemene akte vormde een compromis tussen beide standpunten. De akte bepaalde

dat in het door de slavenhandel getroffen deel van de Indische Oceaan het doorzoekingsrecht werd toegestaan op schepen van een beperkte tonnenmaat. De slaven werden immers vervoerd op kleine dhows. Voor Franse schepen gold slechts een verificatie van de boordpapieren. De akte omschreef de hele procedure die gevolgd moest worden van controle tot eventuele vrijlating van slaven en gerechterlijke vervolging. De mogendheden beloofden de scheepvart onder hun vlag nauwkeurig te controleren (82).

d) De bestemming van de slavenhandel.

De slavenhandel kon slechts volledig afgebouwd worden indien de vraag naar nieuwe slaven verdween. Om de oostelijke slavenhandel definitief uit te roeien, moest dus de slavenrnij zelf afgeschaft worden in de landen van bestemming. Zo ver ging de conferentie echter niet: enkel de invoer van slaven werd geviseerd.
Onder invloed van de conferentie stemde Turkije een nieuwe wet, die de invoer, doorvoer en uitvoer van negerslaven verbood, maar de institutie van de slavernij ongemoeid liet (83). De conferentie kon de afschaffing van de slavernij in het Midden-Oosten niet eisen, vermits de Westerse mogendheden zelf niet van plan waren om in hun eigen kolonies daartoe over te gaan. De slavernij was immers een traditionele instelling die een sociale functie vervulde. Men begreep dat dit niet in één pennetrek kon hervormd worden (84). Lambermont drong er dan ook openlijk op aan niet te spreken over een antislavernij-conferentie - de wijdverbreide naam - maar wel over een diplomatieke conferentie ter bestrijding van de negerslavenhandel (85). Niettemein stonden Turkije, Perzië en Zanzibar, de aanwezige islamitische landen, wantrouwend t.o.v. de conferentie (86).

In de algemene akte verbonden de landen, waar de slavernij nog wettelijk bestond, zich ertoe zowel de invoer, doorvoer en uitvoer, als het verhandelen van negerslaven te verbieden. Gevluchte en onwettelijk ingevoerde slaven moesten voorzien worden van vrijlatingsbrieven (87). De akte bevatte al bij al geen echte niewigheden voor de "pays de destination". Engeland had met hen reeds vele, bilaterale verdragen in die zin afgesloten (88). Ze werden enkel bevestigd in een overkoepelende akte. Alles werd in feite overgelaten aan de good-will van de betrokken landen. De Engelse afgevaardigde Vivian en de idealistische Banning waren dan ook niet erg voldaan over de beperkingen (89).

e) de handel in alcoholische dranken.

Naast de grote punten over de slavenhandel kwam nog een ander onderwerp aan bod: de beperking van de alcoholhandel. Deze handel werd immers geacht grote schade te berokkenen aan de Afrikaanse bevolking. Het overgrote deel van de petities, die naar de conferentie gestuurd werden, waren afkomstig van Britse onthoudersbewegingen en bepleitten dan ook het stoppen van die handel (90).

Ook de Kongolese regering was niet ongevoelig voor het probleem.

Van Eetvelde meende in zijn voorbereidend memorandum aan de koning-soeverein dat de kwestie best aan bod kon komen op de conferentie. Alleen Kongo-Vrijstaat had voorlopig de alcoholhandel aan banden gelegd en dit had een weldoende weerslag gehad. Van Eetvelde wilde een gemeenschappelijke beperking van de alcoholhandel bekomen. Anders zou de handel naar minder restrictieve gebieden afgeleid worden. Voor de Vrijstaat was het belangrijkste doel evenwel dat de alcohol naar eigen goeddunken getaxeerd mocht worden (91).

In het preliminair overleg met Engeland stelde Leopold voor de invoer van alcohol te reglementeren. Salisbury was eigenlijk gewonnen voor een algemeen verbod, maar begreep dat dit onmogelijk was. Daarom stelde hij voor de import te beperken door een hoge taks te heffen (92). En dit was volledig naar de zin van Leopold:

> "Créer un droit très élevé me plaît, c'est une bonne chose, l'Etat du Congo et ses amis auront un argument de plus pour demander des droits d'importation (93)."

De Belgische vorst had dus duidelijk heel wat meer op het oog dan het louter welzijn van de Afrikaanse bevolking. Hij wou de totale handelsvrijheid zonder belemmeringen in het Kongo-bekken ongedaan maken.

Het voorstel om de alcoholhandel te beperken kreeg af te rekenen met Duitse onwil. Hamburg was immers de grootste exporteur van alcoholische dranken. In de Hamburgse kranten werd een hetze gevoerd tegen de Kongolese monopolie-maatregelen inzake de handel in ivoor en rubber (94). Ook Nederland was niet geneigd zelfs een gematigde taks te aanvaarden. Het vroeg zich af hoe een invoerrecht op geestrijke dranken in overeenstemming kon gebracht worden met de akte van Berlijn (95). Lambermont antwoordde daarop dat alle ondertekenaars van Berlijn op de conferentie aanwezig waren en dat zij dus ook de Berlijnse bepalingen konden wijzigen (96). Meteen wordt het ook duidelijk waarom Leopold II zo aangedrongen had op de aanwezigheid van alle deelnemers aan de conferentie van Berlijn.

Na lange onderhandelingen bereikte de conferentie dat de invoer van sterke drank volledig verboden werd in de nog niet door de alcoholhandel bereikte gebieden van de slavenhandelszone (20° NB - 22° ZB). Daar waar het gebruik van geestrijke dranken wel al was doorgedrongen, werd de handel onderworpen aan een invoerrecht van 15 fr./hl. Na drie jaar mocht die verhoogd worden tot 25 fr./hl. (97).

De oorspronkelijk voorgestelde 50 fr./hl was door de gezamenlijke Duits-Nederlandse oppositie zodanig verlaagd, dat men nauwelijks van een echte belemmering kon spreken (98). Op het einde van de conferentie omschreef de Amerikaanse afgevaardigde Sanford de lage taks eerder als een stimulans om de alcoholhandel aan te moedigen (99). De late poging om de taks te verhogen, werd door de conferentie evenwel beschouwd als een ultieme reactie tegen de algemene invoerrechten (100).

Nochtans zat er veel waarheid in Sanfords bewering. De invoertaks moest de handel niet beletten, maar wel geld opleveren. Het was een fiscale maatregel in een humanitair kleedje. De alcoholtaksen schaadden bovendien de belangen van de particuliere handelaars ten voordele van de handeldrijvende staten of charter-compagnieën, die de rechten aan zichzelf betaalden (101).

Voor Leopold was het allerbelangrijkste evenwel dat artikel 4 van de akte van Berlijn doorbroken werd. Toen de alcoholkwestie eindelijk afgehandeld was, schreef Lambermont aan Leopold:

> "Pour le Congo la solution est de tous points satisfaisante quant aux droits, et plus encore quant au principe de la dérogation au traité de Berlin. Le chemin est donc tracé pour les droits à établir sur les autres marchandises (102)."

f) de invoerrechten.

De invoerrechten waren inderdaad het primordiale streven van Leopold. De akte van Berlijn had het heffen van invoerrechten in het Kongo-bekken verboden voor een periode van 20 jaar. Nu wou hij dit al na 5 jaar ongedaan maken.

In zijn voorbeschouwing over de conferentie wees Van Eetvelde op de wenselijkheid om het vierde artikel van de Berlijnse akte te wijzigen. Hij vreesde evenwel dat Engeland en Nederland bezwaren zouden uiten. In het bijzonder Nederland was te duchten. Het had immers een vertegenwoordiger van de Nieuwe Afrikaansche Handelsvereeniging (NAHV) afgevaardigd (103). En de NAHV had reeds heftig gereageerd tegen de participatie van de Vrijstaat in de ivoorhandel. De handelsmaatschappij had daarbij zelfs gehoor gevonden bij de Nederlandse overheid (104).

In de voorafgaandelijke correspondentie met Engeland vroeg Leopold dat alle landen, die uitgaven te verwachten hadden in de strijd tegen de slavenhandel, de toelating zouden krijgen om een gematigde invoertaks te heffen (105). Salisbury had daar geen bezwaar tegen (106). Leopold wou dit dan ook laten opnemen in het programma van de conferentie (107), maar Lambermont meende dat voorzichtigheid geboden was (108).

Op 10 mei legde Lambermont uiteindelijk het voorstel voor aan de conferentie. Hij vroeg voor de landen van het conventionele Kongo- bekken de toelating tot het heffen van een invoerrecht van maximum 10% ad valorem. De handel en de staatsorganisatie hadden er zo'n evolutie doorgemaakt, dat een vroegtijdige herziening van het Berlijnse artikel 4 zich opdrong. De uitbouw van de openbare diensten, die de handel moesten bijstaan, vereiste nieuwe inkomsten. Bovendien moest men de landen, die op de eerste rij stonden tegen de slavenhandel, enigszins tegemoetkomen. Hun humanitaire taak slokte immers veel geld op (109).

Nederland en de VS verzetten zich tegen het voorstel. In het

Amerikaanse kamp kwam het verzet vnl. van Sanford, de man die nochtans gezorgd had voor de Amerikaanse erkenning van de AIC. Hij kon zich niet verzoenen met de Kongolese politiek, die de vrijhandel steeds meer bemoeilijkte (110). Hij werd evenwel niet gevolgd door de Amerikaanse regering. Zij kantte zich slechts tegen de opname in de akte van een clausule die naar de akte van Berlijn verwees. Vermits de VS die akte niet hadden geratificeerd, zouden ze ook de Brusselse akte niet kunnen bekrachtigen. Daarom stelde de Amerikaanse regering voor de akte in twee te splitsen. Het eerste deel zou de algemene akte zonder de invoerrechten bevatten. Die konden dan opgenomen worden in een speciale declaratie. De VS verklaarden zich wel bereid om rechtstreeks met Kongo-Vrijstaat te onderhandelen over de herziening van de vrije import-bepaling van het handelsverdrag van 1884 (111).

Leopold oordeelde dat men niet te toegeeflijk moest zijn t.o.v. de VS. Hij verkoos één akte met de uitdrukkelijke vermelding van de invoerrechten. De Amerikaanse ondertekening was immers overbodig: er kon best een afzonderlijk akkoord bereikt worden tussen de VS en Kongo-Vrijstaat (112). Lambermont wou de VS echter niet uitsluiten uit het humanitaire oeuvre. Hij kon Leopold overtuigen van de wenselijkheid van een splitsing van de akte (113). De Amerikaanse regering was tevreden met deze regeling en gaf haar vertegenwoordigers de toelating de algemene akte te ondertekenen. Tegelijkertijd mocht een afzonderlijke declaratie met Kongo getekend worden. Die bilaterale akte zou geldig blijven totdat tussen beide partijen een nieuw handelsverdrag bereikt was, dat de definitieve invoerrechten bevatte (114).

De Nederlandse weigering stelde meer problemen. Zonder Nederlandse goedkeuring kon de akte van Berlijn niet gewijzigd worden. Nederland leek onverbiddelijk. De NAHV startte onmiddellijk een campagne om het Nederlandse kabinet niet tot toegeven te brengen (115).

De Belgische koning zag zich genoodzaakt hoog spel te spelen. Op de zitting van 2 juni liet hij Van Maldeghem verklaren dat Kongo-Vrijstaat heel graag zijn opgelegde taak zou uitvoeren, maar dat kon niet zonder invoerrechten:

> "Un sentiment de stricte loyauté nous oblige à vous dire que sans les droits d'entrée, sans les ressources que nous en attendons, nous pourrions nous associer efficacement à la conclusion de votre oeuvre (116)."

Daarmee zette Leopold het welslagen van de conferentie op de helling. De verklaring verwekte heel wat deining in het Belgische kamp. Leopold II had het idee al wel tijdens een onderhoud met de Belgische en Kongolese gedelegeerden naar voren geschoven, maar de eigenlijke beslissing tot de toespraak had hij zonder samenspraak genomen (117). Leopold had evenwel goed gegokt. Na de toespraak gaven alle afgevaardigden, met uitzondering van Nederland en de VS, de positieve instructies van hun regeringen te kennen (118).

Het Nederlandse verzet werd vergemakkelijkt door het splitsen van de akte in twee delen. Nederland was immers best bereid de algemene akte te ondertekenen, maar vroeg om de beslissing van de in de declaratie opgenomen invoerrechten gedurende zes maanden uit te stellen. Ondertussen konden de voorziene uitgaven in de strijd tegen de slavenhandel nader geëvalueerd worden en kon men zoeken naar alternatieven (119). Lambermont had Leopold al gesuggereerd dat de conferentie zich wel eens in die zin tot Leopold kon richten. In ruil voor het veilig stellen van de algemene akte zouden de aanwezige landen dan beloven de import-taksen in de latere besprekingen te blijven steunen (120). Leopold wou evenwel niet het risico lopen dat de regeringen, die nu instemden, van gedacht zouden veranderen (121). Hij benadrukte dat beide akten onafscheidbaar waren en tegelijkertijd moesten ondertekend worden. Het hele geval begon hem wat lang te duren. Men moest niet blijven herhalen dat men zonder Nederland zou tekenen, maar het daadwerkelijk doen:

> "Tout le monde engagé irrévocablement, nous verrons à faire plier les Hollandais par les mesures fiscales au Congo. Ils demanderont grâce (122)."

Maar zo eenvoudig vlotte het niet. Engeland begon nl. enige scrupules te vertonen om Nederland zo met de rug tegen de muur te plaatsen (123). Bovendien kwam Frankrijk aandraven met een probleem dat het nog voor de ondertekening wou opgelost zien. Het wou de belofte bekomen dat de Vrijstaat zou verzaken aan de staatshandel in ivoor (124). Dat kon Leopold niet beloven. Hij meldde Lambermont dat alle staten invoerrechten hadden en dat niemand zich bemoeide met de wijze waarop ze profijt trokken uit hun domeinen. Zelfs met de nieuwe taksen zou de Vrijstaat nog altijd een groot deficiet kennen.

> "Dans cette situation je ne puis renoncer aux produits des domaines de l'Etat I(ndépendant). (...) On ne peut pas soutenir un Etat avec rien et si on fait tomber l'Etat I. ce sera une grande complication pour tout le monde (125)."

Met dit argument haalde Leopold II het grof geschut boven: zonder nieuwe inkomsten kon de Vrijstaat niet blijven leven. En gezien het recht op voorkoop van Frankrijk zou Kongo wel eens Frans kunnen worden. Die redenering moest Leopold verzekeren van Britse en Duitse steun. Slechts met veel moeite konden de Belgische afgevaardigden bekomen dat de Franse gevolmachtigde afzag van de gevraagde belofte. Ook Frankrijk had immers voordeel bij de invoerrechten (126).

De conferentie zat dus muurvast. Leopold had Van Eetvelde duidelijk gestipuleerd dat de Vrijstaat slechts dan de algemene akte mocht ondertekenen als beide akten tegelijkertijd door alle landen ondertekend werden en als beide onderworpen waren aan één ratificatie. Indien men Nederland zou toelaten enkel de algemene akte te onderschrijven, mocht Kongo beslist niet tekenen (127). Nederland wou op zijn beurt de declaratie met de invoerrechten absoluut niet tekenen (128). Engeland wou blijkbaar niet tekenen indien Nederland niet bij de algemene akte mocht aansluiten

(129). De andere landen ten slotte stonden aan de zijde van Kongo-Vrijstaat, maar dachten er niet aan zonder Engeland te tekenen. De Belgische afgevaardigden wouden uit de impasse komen en drongen er bij Leopold herhaalde malen op aan te verzaken aan de dubbele ondertekening (130). Leopold bleef echter onverzettelijk:

> "La signature de l'Acte Général sans les droits d'entrée c'est un trompe-l'oeil, c'est l'abolition de la traite sur le papier et en réalité son maintien en Afrique. L'honneur de l'Etat du Congo, de son chef et de ses vaillants amis sera d'avoir fait échouer ce crime diplomatique (131)."

In deze geblokkeerde situatie kon men slechts het definitieve antwoord van Engeland afwachten. Lambermont wees zijn vorst nog op de gevolgen van een negatieve reactie. Hij zou zich dan verplicht zien een algemene verdaging af te kondigen. Maar het gevaar bestond dat de conferentie dan nooit hernomen zou worden. En dat zou meteen het definitief einde van het verdrag betekenen (132). Leopold reageerde enigszins verward. Enerzijds droeg hij Lambermont op niets anders dan een verdaging voor te stellen, anderzijds liet hij uitschijnen dat de Vrijstaat eventueel het voorstel van de Fransman Bourée kon volgen. Dat voorstel liet Nederland toe enkel de algemene akte te ondertekenen. De andere landen zouden dan schriftelijk beloven in Den Haag te zullen blijven ijveren voor de Nederlandse instemming met de invoerrechten (133). Maar tevens koppelde Leopold het aanvaarden van Bourées systeem aan het verkrijgen van territoriale concessies vanwege Engeland. Leopold dacht meer bepaald aan een haven aan het Nyasa Meer (134). Dat kon de conferentie nog meer bemoeilijken. Territoriale aanspraken hoorden er immers niet thuis.

Zo ver kwam het niet, want diezelfde dag kon Lambermont zijn vorst melden dat het Engels antwoord gunstig was. Het hield wel in dat de akte pas ten uitvoer kon worden gebracht als alle ondertekenaars van de akte van Berlijn de Brusselse akten onderschreven. Nederland kreeg 6 maanden de tijd om aan te sluiten bij de twee akten (135).

Op 2 juli konden eindelijk de algemene akte en de declaratie van de antislavernij-conferentie van Brussel ondertekend worden. Nederland ontbrak uiteraard op het appel (136).

Leopold II kon dus best tevreden zijn over de afloop van de conferentie. Hij was bereid alles op het spel te zetten om de invoerrechten te bekomen, maar hij haalde zijn slag thuis. De andere landen waren bereid Leopold in zijn hard optreden te volgen. De bezitters van gebieden in het Kongo-bekken profiteerden immers zelf van de invoerrechten. Duitsland en Engeland, dat Leopolds optreden vrij despotisch vond (137), hadden nog een andere drijfveer. Ze zagen een gevaar in het Franse recht op voorkoop. In Duitsland had dit expleciet een rol gespeeld in het aanvaarden van de invoerrechten (138).

FÊTE DU PALAIS DE LA BOURSE DE BRUXELLES. OVATION FAITE AU ROI LORS DE LA REMISE DE L'ADRESSE EN FAVEUR DU CONGO

g) epiloog: de Belgische lening aan Kongo-Vrijstaat.

Met de invoerrechten had Leopold dus duidelijk materieel voordeel uit de conferentie gehaald. Oorspronkelijk had Leopold gevreesd dat de conferentie zijn rekruteringen zou kunnen schaden, maar hij had er integendeel van geprofiteerd om met Engeland een bilateraal akkoord af te sluiten, dat hem toestond 800 man te rekruteren in West-Afrika. Dit gebeurde opnieuw onder de noemer van de strijd tegen de slavenhandel (139). De conferentie bracht Leopolds kolonie nog een ander materieel voordeel: de Belgische lening van 25 miljoen fr.

Tijdens de voorbereiding van de conferentie, voerde Leopold met enkele Belgische financiers onderhandelingen over en nieuw financieel plan voor zijn kolonie. Dat plan werd uiteindelijk niet gerealiseerd, maar de ideeën bleven voortleven (140). De Belgische vorst begon immers met Beernaert een nieuw concept te bespreken, dat moest voorzien in een lening van België aan Kongo-Vrijstaat. Rond het einde van de conferentie waren die besprekingen zo goed als afgerond (141). Dat betekende evenwel niet dat Leopold nu afzag van de gevraagde invoerrechten. Hij zag in het feit, dat men van plan was zich tot de Belgische belastingsbetaler te richten, integendeel een reden om er zeker niet aan te verzaken (142).

Nadat de conferentie gesloten was, legde Beernaert de conventie van 3 juli 1889 tussen Kongo-Vrijstaat en België voor aan het Belgische parlement. De conventie kende aan de Vrijstaat de bekende lening toe van 25 miljoen fr. In ruil gaf leopold te kennen dat hij Kongo-Vrijstaat na zijn dood aan België zou afstaan. De conventie werd zonder problemen goedgekeurd in Kamer en Senaat (143).
Het neerleggen van het wetsvoorstel was goed voorbereid. Het viel samen met het 25-jarig jubileum van Leopold als regerend vorst. Met de antislavernij-conferentie was hij opnieuw in het middelpunt van de humanitaire belangstelling gekomen. Op het einde van de conferentie was er een uitgebreid bezoek geweest van Stanley aan België. Het bezoek ging gepaard met talrijke festiviteiten en eerbetuigingen. Het werd een echte publiciteitsstunt voor Kongo-Vrijstaat (144). In talrijke spreekbeurten beklemtoonde Stanley het economisch nut van de kolonie en de belangrijke taak die de Vrijstaat te spelen had in de strijd tegen de slavenhandel (145).

Ook het tijdstip was precies uitgekozen. Oorspronkelijk had de Kongolese regering gedacht aan de vooravond van de conferentie een rapport te publiceren over de financiële toestand van Kongo-Vrijstaat en de middelen om die gezond te maken. Daarin zou het niet-gerealiseerde financieel plan met Leopolds beslissing, om zijn kolonie na zijn dood aan België te schenken, opgenomen worden. Banning raadde de publicatie van het rapport ten stelligste af:

> "(...) le Congo devenant ainsi virtuellement une colonie belge aux yeux des Puissances, la situation de ses plénipo-

tentiaires deviendrait équivoque, et on aurait plus de peine à obtenir les amendements à l'acte de Berlin qui sont nécessaires pour améliorer la situation financière de l'Etat."

Banning dacht dat de conferentie, net als die van Berlijn, kon eindigen met een indrukwekkende hommage aan de koning. Dat was het moment om het voorstel in België te lanceren (146).

5. HET TARIEF VOOR HET KONGO-BEKKEN.

De ondertekening van de algemene akte en de declaratie van Brussel betekende nog niet het einde van de besprekingen i.v.m. de conferentie van Brussel. De declaratie gaf de toelating een invoerrecht van max. 10% te heffen in het Kongo-bekken, maar stipuleerde dat na de ondertekening in een speciale douanecommissie verdere onderhandelingen moesten gevoerd worden om het tarief binnen die limiet nader te bepalen. Nederland moest nog overtuigd worden om de algemene akte samen met de declaratie te aanvarden. Ten slotte diende het geheel nog door alle landen geratificeerd te worden.

a) de Nederlandse ondertekening.

Leopold II wou de Nederlandse ondertekening afdwingen door de Nederlandse handel in Kongo op de knieën krijgen. Nog voor het einde van de conferentie liet hij Van Eetvelde weten dat die handel in de Vrijstaat op alle manier moest tegengewerkt worden (147). Hij liet nieuwe, zeer zware belastingen voorbereiden, die het verzet van de NAHV moesten breken (148). In het midden van juli 1890 ondertekende de vorst twee decreten, die de nieuwe belastingen aankondigden. Ze waren bedoeld om Nederland tot overgave te brengen. De nieuwe lasten zouden immers op 1 januari 1891 slechts in voege treden indien de invoerrechten er niet kwamen (149).

De NAHV startte een felle campagne tegen de Vrijstaat en de geplande invoerrechten (150). Kongo-Vrijstaat antwoordde met een tegencampagne. De Belgische ambassadeurs werden aangespoord om in belangrijke kranten artikels te laten opnemen, die de Vrijstaat in het gelijk stelden (151). De publicatie van de juli-decreten stimuleerde het verzet tegen de Vrijstaat (152). Ook de Britse handelsverenigingen begonnen nu te ageren (153). Maar Leopold scheen zich meer en meer te hechten aan de afgekondigde belastingen. Geconfronteerd met een groeiende Engelse tegenkanting, meende Leopold dat de aanvaarding van de invoerrechten wel een zekere mildering van de belastingen in het vooruitzicht kon stellen, maar Kongo moest voldoende nieuwe inkomsten krijgen. Anders zou zijn kolonie niet kunnen overleven. Hij ordonneerde Lambermont dit duidelijk te stellen aan de Engelse gezant of aan iedereen die tegelijkertijd over de decreten van juli 1890 en de invoerrechten wou onderhandelen:

"Diminuer trop la proposition des droits d'entrée, reduire les impôts seraient de fautes dont l'Etat ne se relèverait

pas et qui, fatalement, conduiraient à sa dissolution immédiate (154). Si on suicide l'Etat du Congo, on aura ajouté à la difficulté commerciale une grosse difficulté politique (155)."

Leopold speelde dus opnieuw in op het Franse voorkooprecht. Die dreigende houding bleek nodig te zijn. Uit het onderhoud dat Lambermont had met de Engelse gezant Vivian, bleek immers duidelijk dat de campagne van de NAHV in Engeland heel wat weerklank had gekregen. Lambermont liet dan ook niet na de insinuatie van Leopold duidelijk weer te geven (156).

Leopolds harde houding werd ook weerspiegeld in het gedrag dat hij voorschreef aan de Belgische afgevaardigden voor de douanecommissie. Hij drong er bij Banning op aan niet te ijverig te zijn om de algemene akte kost wat kost te willen redden, anders zou Kongo te veel toegevingen moeten doen. Leopold vond dat de andere mogendheden zich maar moesten inspannen om alles tot een goed einde te brengen (157). De idealistische Banning was het daar helemaal niet mee eens. Voor hem was de algemene akte, die ook de alcohol- en wapenhandel reglementeerde, het allerbelangrijkste; de invoerrechten waren slechts bijzaak. Leopold had immers de strijd tegen de slavenhandel van bij de aanvang van zijn koloniaal oeuvre hoog in het vaandel geschreven (158).

Leopold gebruikte zijn filantropisch aureool trouwens om bij de BFASS steun te vinden. Hij bedacht een merkwaardig plan om tegelijkertijd de invoerrechten veilig te stellen en de handelshuizen te behagen. Hij meende dat de BFASS een inzamelingsactie zou kunnen starten. Het verzamelde geld zou dan dienen om de handelsmaatschappijen schadeloos te stellen voor de verliezen die door de invoerrechten veroorzaakt werden. Leopold was ervan overtuigd dat het plan kon gerealiseerd worden in het kader van de komende Engelse verkiezingen:

"L'élite de l'Angleterre se ruinerait p(ou)r l'abolition de la traite. (...) quelle plume p(ou)r L(or)d Salisbury s'il peut avant cela annoncer l'abolition de la traite, l'abolition effective !!! (159)."

De medewerkers van Leopold vonden het plan evenwel totaal onrealistisch. Bovendien zou een schadeloosstelling de invoerrechten als een onrechtvaardigheid voorstellen (160). Ook de voorzitter van de BFASS verwierp het idee (161).

Leopold kreeg echter wel de steun van de BFASS in zijn campagne tegen de protesterende handelsmaatschappijen van Engeland en Duitsland. Ook kardinaal Lavigerie en zijn antislavernij-beweging steunden de Belgische koning (162). Onder invloed van de Kongolese tegencampagne brokkelde het Nederlandse verzet stilaan af (163). Eind oktober zocht de Nederlandse regering duidelijk naar een oplossing zonder veel gezichtsverlies. Ze deed nog een laatste voorstel om de invoerrechten te vervangen door andere inkomsten, maar geloofde er zelf niet meer in (164). Toen alle deelnemende landen het Nederlandse voorstel verwierpen (165), besloot Nederland alle verzet op te geven (166). Op 30 december,

nog vooraleer een definiteif tarief voor het Kongo-bekken was afgesproken, sloot het Nederlandse kabinet aan bij de beide Brusselse akten (167).

b) de douanecommissie.

De tariefbesprekingen verliepen aanvankelijk onder de dreiging van een halsstarrige Nederlandse weigering. Op 5 november 1890 kwam de douanecommissie over de invoerrechten voor het eerst samen. Daar bleek al onmiddellijk een grote tegenstelling te bestaan. Frankrijk vond immers dat elk land de vrijheid moest krijgen om zijn eigen tarief binnen de limiet van 10% te bepalen. Engeland en Duitsland wilden evenwel een eenheidstarief voor het hele Kongo- bekken. Uiteindelijk besloot men het conventionele Kongo-bekken in twee invloedssferen te splitsen. Engeland, Duitsland en Italië zouden dan samen het tarief van het oostelijk bekken bepalen; Frankrijk, Kongo-Vrijstaat en Portugal dat van de Westelijke zone. Frankrijk wou dit niet in de commissie bespreken, maar eiste voor de westelijke zone een onderhandeling van kabinet tot kabinet. Op die manier zou het akkoord niet aan de goedkeuring van andere landen onderworpen moeten worden (168). Duitsland en Engeland bekeken het manoeuvre met achterdocht. Ze vreesden immers dat Frankrijk met het oog op het voorkooprecht Kongo-Vrijstaat wel eens zou kunnen dwingen tot te lage tarieven (169).

Ook Leopold stond wantrouwig t.o.v. afzonderlijke onderhandelingen met Frankrijk. Frankrijk had op de conferentie al bezwaren geopperd tegen de handelsactiviteiten van Kongo-Vrijstaat. Het was duidelijk dat die kwestie nu opnieuw zou opgerakeld worden (170). Bovendien stelde de Franse regering, onder druk van de Franse handelsbelangen in Kongo, steeds duidelijker dat een akkoord over een gemeenschappelijk tarief voor het westelijke Kongo-bekken afhankelijk was van een herziening van de juli-decreten, die de uitvoer van ivoor zwaar belastten (171).

Leopold was ondertussen echter zeer gehecht geworden aan de geplande belastingen, die hij oorspronkelijk nochtans als een losprijs voor de invoerrechten had voorgesteld. Hij noemde de Franse koppeling van de invoerrechten aan de juli-decreten een inbreuk op de soevereiniteit van de Vrijstaat (172). Hij trachtte zijn medewerkers van zijn gelijk te overtuigen door te wijzen op de bijzonder grote uitgaven in Kongo-Vrijstaat. Zijn eigen uitkeringen en de giften van België volstonden niet om Kongo recht te houden (173). Zijn adviseurs begrepen de precaire financiële situatie best, maar drongen er toch op aan de belastingen op ivoor drastisch te verminderen (174). Ondertussen begonnen immers ook de Belgische maatschappijen, die actief waren in Kongo, hun ongenoegen te manifesteren. En een gezamenlijke oppositie van de Belgische, Nederlandse en Franse handelsmaatschappijen zou Leopold in een onmogelijke positie plaatsen (175). Nu begon Leopold ook zijn medewerkers af te dreigen met het mogelijk einde van zijn kolonie:

"Tout (sic) exigence qui porterait mes sacrifices annuels à plus de 1.200 mille francs se porterait à une impossibilité et à moins de la reprise par la Belgique amènerait la cession du Congo à l'tat le plus offrant (176)."

Na een lang en bewogen onderhoud op 29 november konden Lambermont, C. Janssen en Banning dan toch bekomen dat Leopold instemde met een mildering van de afgekondigde belastingen. Kongo-Vrijstaat werd in twee zones gesplitst. In de commerciële zone, langs de bevaarbare benedenlopen, werd het uitvoerrecht op ivoor zeer sterk teruggebracht. In de zone van de bovenlopen bleef een hoge uitvoertaks gelden. Op die basis mocht zowel met de Belgische maatschappijen als met Frankrijk onderhandeld worden, voor zover Londen en Parijs instemden met de afzonderlijke onderhandelingen van kabinet tot kabinet (177).

Eind december verklaarden Engeland en Duitsland zich ten slotte akkoord met de door Frankrijk voorgestelde procedure (178). Ze bereikten samen met Italië in de douanecommissie zeer snel een overeenkomst voor het oostelijk tarief (179). De onderhandelingen tussen Kongo-Vrijstaat en Frankrijk verliepen evenwel zeer moeilijk. Frankrijk stelde een globaal invoerrecht voor van 6%. Voor de uitvoer van ivoor en rubber - hier kwam Frankrijk op het terrein van de decreten - poneerde het een belasting van 10%, zonder onderscheid van enige zone. De patentrechten op ivoorhandel moesten afgeschaft worden (180).

Leopold was het helemaal eens met de invoerrechten. Die waren immers hoger dan men in Brussel verwacht had (181). Maar een algemene exporttaks van 10% op ivoor kon hij niet aanvaarden. Dat kaderde niet in zijn domaniale theorie, die meer en meer vorm kreeg. Hij schreef aan Lambermont:

"J'ai abandonné au commerce le droit de récolter près des rivières l'ivoire de mes domaines. Dans le haut je garde mon domaine et p(ou)r cela j'ai mis le droit de patente à 4 frs. et le droit de sortie à 2 frs. C'est p(ou)r l'Etat une question de vie ou mort. V(ou)s en aurez sans doute expliqué à L(or)d Vivian le côté politique (182)."

De Engelse gezant drong echter aan op toegeeflijkheid t.o.v. Frankrijk. Salisbury liet zijn ongenoegen blijken en wees op de verantwoordelijkheid die Leopold kon hebben in het mislukken van het gepresteerde werk op de Brusselse conferentie. Men meende immers dat een definitieve regeling noodzakelijk was om de Nederlandse ondertekening te bekomen (183).

Vermits de Franse positie vnl. geïnspireerd was door de Franse handelsbelangen in Kongo, besloot Leopold Kapt. Thys naar Parijs te sturen. Die vertegenwoordigde immers de Belgische-Afrikaanse handelsverenigingen, die al eerder de splitsing in twee zones hadden aanvaard. Thys kreeg als opdracht het officiële werk van de Belgische ambassadeur te vergemakkelijken door particuliere interventies (184). Kapt. Thys wist onmiddellijk resultaten te bereiken. Op 23 december kon hij melden dat het Franse ministerie

van koloniën instemde met een uitvoerrecht op ivoor van 10% voor de commerciële en 25% voor de andere zone. Deze regeling was een equivalent van de toegevingen die Leopold op 29 november gedaan had (185).

Een oplossing scheen dus in zicht, maar Leopold creëerde een nieuw probleem. De vorst gaf nu immers te kennen dat hij de juli-decreten vanaf 1 januari in volle hevigheid zou laten gelden totdat de invoerrechten effectief zouden geheven worden, totdat de Brusselse akten dus geratificeerd waren (186). Dat voornemen kon alles op het laatste ogenblik in gevaar brengen. Leopold zag evenwel in de tijdslimiet een sterkte: de anderen moesten nu maar toegeven, er was geen tijd meer om nieuwe concessies van hem af te dwingen. Hij wees daarbij op de onvergelijkbare inspanningen die hij zich in Centraal-Afrika getroostte (187). De adviseurs van Leopold waren verbouwereerd. Niemand had aan zo'n mogelijkheid gedacht. Alles kwam op de helling te staan: een akkoord met Frankrijk, de Nederlandse ondertekening, de verstandhouding met de Belgische maatschappijen. Deze situatie vormde een dieptepunt in de besprekingen i.v.m. de antislavernij-conferentie. Banning schreef er zeer ontgoocheld over in zijn verslagboek:

> "Nous allons à une crise redoutable. Le Roi n'est plus le même: le changement de caractère et d'esprit constaté chez luidepuis deux ou trois ans s'accentue et fait craindre une catastrophe, à l'heure où il n'avait qu'à laisser faire pour être un Roi marquant, peut-être devenir une grande figure (188)."

Na bikkelhard aandringen, verkregen de adviseurs toch dat Leopold grotendeels afzag van zijn voornemen (189). Ook op een laatste punt moest Leopold toegeven. Hij moest nl. aannemen dat de Fransen een tienjarig akkoord over de uitvoerrechten afdwongen en in ruil slechts een geldigheidsduur van 18 maanden voor de invoerrechten toestonden (190). Dat laatste obstakel werd pas eind januari opgruimd. Een uitwisseling van diplomatieke nota's bezegelde het akkoord over de uitvoerrechten (191). Nadat Portugal had ingestemd met de invoerrechten, ondertekenden de drie betrokken landen op 9 februari 1891 het protocol van de invoerrechten in het westelijk Kongo-bekken (192). Daarmee waren de invoerrechten van het oostelijk en westelijk bekken bepaald en kon Lambermont ze aan de gedelegeerden van de douanecommissie bekend maken. Dat betekende meteen het einde van die commissie (193). In navolging van de diplomatieke nota met Frankrijk, vaardigde Leopold op 19 februari een decreet uit dat de vroegere decreten van 9 juli en 16 juli 1890 herzag en milderde (194).

c) de ratificaties.

De Brusselse akten dienden uiterlijk op 2 juli 1891 geratificeerd te zijn. Maar ook dat stelde veel problemen. De VS, Portugal en Frankrijk ontbraken op het appel. Daarom werd aan Portugal en Frankrijk een uitstel gegeven tot 31 januari 1892. De VS kreeg één maand extra. De Franse ratificatie stelde de grootste

moeilijkheden.

Het akkoord met Kongo-Vrijstaat had alle oppositie in Frankrijk niet weggenomen. In mei-juni 1891 heerste er een slechte sfeer tegen de Vrijstaat en er was een groeiend verzet tegen de Brusselse akten. De firma Daumas-Béraud protesteerde heftig tegen de Kongolese staatshandel in de 25%-zone. Het was duidelijk dat de ratificatie niet probleemloos gestemd zou worden (195).

De Belgische koning was zich bewust van de gespannen houding, maar kon toch moeilijk tot nieuwe toegevingen besluiten (196). Ondertussen verslechterde de economische situatie van zijn kolonie echter zienderogen. De hoge fiscale lasten en de concurrentie van de staatshandel deden talrijke handelaars uitwijken naar interessantere gebieden. Daardoor verminderden ook de Kongolese recetten (197). Leopold II was verontrust over deze evolutie. Van deze gelegheid kon Lambermont gebruik maken om Leopold tot andere inzichten te brengen. Na een lang onderhoud aanvaardde de koning- soeverein het principe van een herziening van de uitvoerrechten op ivoor op basis van een gemeenschappelijke heffing van 10%, dat dus zowel in Kongo-Vrijstaat als in Frans-Kongo zou gelden. Hij wou ook beloven dat de Vrijstaat enkel in die gebieden ivoor zou verzamelen waar de handel nog niet doorgedrongen was (198).

Een dergelijke toegeeflijkheid drong zich inderdaad op. Uit Frankrijk berichtte men immers dat de Franse kamercommissie anders het wetsontwerp tot ratificatie zou verwerpen (199). Het was opnieuw Kapt. Thys die over de nieuwe voorstellen ging onderhandelen. De Franse minister Ribot aanvaardde het idee van een enkelvoudig en gemeenschappelijk uitvoerrecht op ivoor van 10%. Ribot drong aan op de belofte om af te zien van de staatshandel, maar daar wou Leopold niet op in gaan. Toch bleek de afschaffing van de 25%-zone voldoende om de Franse kamercommissie tot een gunstig advies te brengen over de ratificatie (200). Het nieuwe akkoord werd bekrachtigd door een uitwisseling van diplomatieke brieven op 23 juni (201).

Er restte dus niets anders dan de stemming van de Franse kamer af te wachten. Tot grote consternatie in Brussel verwierp het parlement het wetsontwerp tot ratificatie. Het kon zich niet neerleggen bij de maritieme beschikkingen van de algemene akte. Alhoewel er voor Frankrijk geen sprake was van een recht op onderzoek, maar alleen van het recht op verificatie van de boordpapieren, vonden de Franse kamerleden dat dit toch te ver ging (202). Derhalve moest de Franse ratificatie uitgesteld worden.

Leopold II vond dat België geen initiatieven moest nemen om de algemene akte te redden, want dan zou men hem nog meer toegevingen vragen. Voor hem hoefde de algemene akte eigenlijk niet meer. Hij vond het beter om met de landen van het conventioneel Kongo-bekken tot een akkoord te komen over het beleid inzake de handel in wapens en alcoholische dranken en inzake de invoerrech

ten. Kortom, inzake alles wat de vrijhandel beperkte. Hij ontwikkelde verder zijn ideeën over zijn domein en overwoog de exploitatie ervan in concessie te geven aan commerciële maatschappijen (203). Lambermont meende ook dat Engeland en Frankrijk de nieuwe kwestie moesten oplossen, maar stemde niet in met Leopolds intentie zich enkel om de alcoholische dranken, de wapens en de importtaksen te bekommeren. Dat zou het soms gehoorde verwijt bevestigen als zou de conferentie enkel een maskarade geweest zijn om aan Kongo-Vrijstaat invoerrechten te geven (204).
België bleef inderdaad niet passief. Het werd door Engeland verzocht om naar de Franse objecties te peilen en naar een oplossing te zoeken (205). Frankrijk gaf zijn bezwaren te kennen: het verwierp in de algemene akte een hele reeks artikels over de bestrijding van de maritieme slavenhandel en wou in de speciale declaratie naast een maximum voor de invoerrechten ook de uitvoerrechten limiteren tot 10%. Frankrijk wou dus het akkoord over de uitvoerrechten met Kongo-Vrijstaat in een internationaal akkoord opgenomen zien (206).

In Brussel dacht men dit laatste punt op voldoende wijze te kunnen oplossen door de uitvoerrechten in te schrijven in het tariefprotocol van 9 februari voor het westelijk Kongo-bekken. Het Belgische plan taxeerde de uitvoer van ivoor en rubber op 10% ad valorem. Voor andere produkten gold 5%. Zowel het invoer- als uitvoertarief kreeg een geldigheidsduur van 10 jaar. Een dergelijk plan voor de in- en uitvoerrechten was voor Kongo-Vrijstaat in het geheel niet nadelig. Het zorgde immers, méér dan de vorige regeling, voor een uniform en stabiel regime (207).

Maar Frankrijk eiste vanwege Kongo-Vrijstaat opnieuw de formele belofte op te houden met het verhandelen van ivoor in concurrentie met de privé-handel. En opnieuw wou Leopold, nu met meer beslistheid dan ooit, dit niet doen. Hij was overtuigd van zijn recht op de domaniale goederen en begin september meldde hij Lambermont dat dit duidelijk gesteld mocht worden:

> "M. Ribot parle des domaines de l'Etat du Congo et de leur exploitation. Nous avons l'air honteux de cette situation, je trouve que c'est une faute et qu'il faut au contraire la justifier avec fermeté (208)."

Met het fameuze, geheime decreet van 21 september 1891 realiseerde de koning-soeverein defenitief het domaniale stelsel in Kongo-Vrijstaat (209). Dit stelsel vervreemdde Leopold van zijn raadgevers. Ook de eerste nefaste gevolgen van de nieuwe ekonomische politiek werden duidelijk, o.m. de uitbuiting van de Kongolese bevolking en de wandaden van de Kongolese agenten, die daartoe aangespoord werden door het premiestelsel. Beernaert en Banning verzetten zich uitdrukkelijk tegen Leopolds domaniale ideeën (210).

Leopold II droeg dezelfde Banning nochtans op twee verhandelingen op te stellen die als leidraad moesten dienen voor de Belgische ambassadeur in Parijs. In de eerste nota werd de domaniale theorie publiekrechterlijk verdedigd (211). De tweede ver-

handeling stelde evenwel dat de Vrijstaat geen echte handel dreef. Het opkopen van ivoor in de afgelegen gebieden gebeurde slechts uit politieke overwegingen, nl. om aldus vreedzame betrekkingen met de plaatselijke volken aan te knopen en hun vertrouwen te winnen (212).

Overtuigende nota's waren evenwel niet voldoende. Om tot een oplossing te komen moest de oppositie van de Franse handelaars weggenomen worden. Daarom besloot men in Brussel het op een akkoordje te gooien met de firma Daumas-Béraud, het enige Franse handelshuis dat in Kongo-Vrijstaat actief was. Een overeenkomst met Daumas was dé garantie om de voorgestelde tariefregeling, voor tien jaar en zonder toegevingen i.v.m. de Kongolese staatshandel, aanvaard te krijgen. Daumas kreeg een interessant contract voorgespiegeld, waarbij het handelshuis een niet geheel af te lossen kapitaal zou uitgekeerd krijgen. Voor het niet terug te betalen deel, zou de maatschappij dan ter compensatie enkele transporten voor de Vrijstaat moeten verzekeren. Maar opdat het contract in voege zou treden, moest Daumas wel een tegenprestatie leveren. Hij moest nl. de Franse minister van Buitenlandse Zaken vragen of hij het Belgische voorstel mocht inkijken. Daarna moest hij hem een in Brussel voorbereide brief sturen, waarin hij zijn instemming betuigde met de voorgestelde in- en uitvoerrechten. De Franse handelaar liet niet na dit zorgvuldig te doen (213). Deze hele procedure bleek de juiste weg te zijn: op 17 november aanvaardde het Franse kabinet de nieuwe tariefregeling (214).

Om tegemoet te komen aan de Franse bezwaren i.v.m. de maritieme beschikkingen van de algemene akte, werd een wel erg drastische oplossing genomen. In overleg met Engeland werd besloten om Frankrijk een gedeeltelijke ratificatie toe te staan. Dat betekende dat de Franse ratificatie niet sloeg op de artikels die handelden over de controle van vreemde schepen. Dit was een ongewone oplossing in de diplomatieke geschiedenis. Het nieuw wetsontwerp werd dan ook zonder problemen door het Franse parlement aanvaard. Op 2 januari 1892 kon Frankrijk de ratificatie inleveren (215).

Die ratificatie sloeg evenwel nog niet op het nieuwe tariefprotocol. Portugal wou dit nl. niet onmiddellijk ondertekenen. Daarmee reageerde het tegen het feit dat het in de nieuwe besprekingen totaal genegeerd was. De Portugese ratificatie van de algemene akte en de declaratie van Brussel werd pas op 30 maart ingediend (216). Het nieuwe tariefprotocol voor het westelijk Kongo-bekken werd uiteindelijk op 8 april ondertekend door de vertegenwoordigers van Frankrijk, Portugal en Kongo-Vrijstaat. Dit akkoord kon dan per decreet ten uitvoer gebracht worden in Kongo- Vrijstaat en later door Potugal en Frankrijk voorgelegd worden aan de wetgevende macht. Het was het laatste document van de antislavernij-conferentie (219).

Op 2 april 1892 verscheen de Brusselse antislavernij-akte in het Belgisch staatsblad. Ze was eindelijk wet geworden.

6. De Arabische campagne.

Met al die financiële besprekingen was de antislavernij-conferentie wel erg afgeweken van het gestelde doel: de strijd tegen de slavenhandel. Tussen 1892 en 1894 barstte evenwel de strijd tegen de Arabische slavenhandelaars in Kongo-Vrijstaat voorgoed los. Toen voltrok zich immers de Arabische campagne, waarbij ook expedities van de Belgische antislavernij-vereniging betrokken werden (218).

Een conflict met de Arabieren was inherent aan de evolutie van de Kongolese politiek. Kongo-Vrijstaat, permanent in geldnood, streefde nl. vanaf 1892 naar een maximale ivoorrecolte. De Kongolese expedities kregen de opdracht het ivoor van de Arabische caravanen te confisqueren; de Arabische tussenhandel werd uitgeschakeld. In Boma en in Brussel werden de daaraan verbonden risico's voor conflicten geminimaliseerd. Maar het weinig tactvol optreden van de Kongolese expeditieleiders vergrootte die alleen maar. De Arabieren zagen hun belangrijkste bron van inkomsten verloren gaan. Meteen werd hun economisch voortbestaan bedreigd.

Ook hun autonomie in het door Kongo-Vrijstaat verwaarloosde Nyangwe werd bedreigd. Om de concurrentie van de particuliere handelsexpiditles tegen te gaan, besloot de Kongolese regering onverwijld staatsposten op te richten in de Arabische zone en de Arabieren te onderwerpen aan haar autoriteit. Dit impliceerde natuurlijk de controle over hun doen en laten. Zowel de Kongolese agenten als de Belgische antislavernij-vertegenwoordigers traden daarbij veel te bruusk op. Een aaneenschakeling van conflicten dreef, buiten de wil van Brussel, de spanning ten top. Op economisch en politiek vlak in de hoek geduwd, kozen de Arabieren ten slotte voor de gewapende srijd. Dhanis behaalde evenwel overwinning na overwinning en in 1894 was de Arabische macht voorgoed gebroken (219).

Dat men in Brussel niet voorzien had het zover te laten komen, blijkt overduidelijk uit Van Eetveldes houding t.o.v. de betrokkenheid van de antislavernij-expedities in het losbreken van de Arabische campagne. De expedities van de Belgische antislavernij-vereniging hadden de uitdrukkelijke opdracht gekregen om vreedzame relaties te onderhouden met de Arabieren (220). De expeditie o.l.v. Kapt. Jacques ging evenwel veel te ver. Jacques moest ten westen van het Tanganyika Meer een "acte de présence"-politiek voeren t.o.v. de Arabieren en het gezag van Kongo-Vrijstaat geleidelijk verstevigen. Dat hij daar niet in slaagde, maar integendeel door de Arabieren tijdelijk in een zeer benarde situatie werd gebracht, was eigenlijk te wijten aan de aard van de expeditie zelf. Een teveel aan "zèle antiesclavagiste" maakte het onmogelijk de ogen te sluiten voor de Arabische slavenrazzia's, zo moest een misnoegde Van Eetvelde vaststellen. In een verslag van juli 1892 aan de koning-soeverein schreef hij dat men beter geen politieke taak aan een antislavernij-vereniging had toevertrouwd:

"(...) la raison d'être de la société est la lutte ouverte contre les Arabes et (...) elle ne lui permet pas de se sacrifier aux convenances et à l'intérêt de l'Etat (221)."

Het zou ook verkeerd zijn te vermoeden dat de Arabische campagne een gevolg was van de antislavernij-conferentie. Leopold II liet zijn Arabische politiek geenszins beïnvloeden door de conferentie. Hij bleef hopen de Arabieren in dienst van zijn politiek te kunnen stellen (222). Op economisch vlak ging de samenwerking met Tippo Tip onverminderd verder (223). Leopold hoopte rond het einde van de conferentie zelfs de zoon van Tippo Tip te kunnen engageren (224).

De samenwerking impliceerde dat Tippo Tip voldoende middelen kreeg om zijn gezag te handhaven. Tippo Tip kloeg erover onvoldoende bewapend te zijn om zijn rol te kunnen vervullen (225). Eind januari 1890 betwijfelde Van Eetvelde evenwel de opportuniteit van een tweede wapenlevering. Ondertussen waren de besprekingen van de conferentie van Brussel volop aan de gang en was er besloten om de invoer van wapens in het Kongo-bekken te beperken. Van Eetvelde suggereerde Leopold dan ook af te zien van de wapenleveringen. Anders zou men Kongo-Vrijstaat monopolistische drijfveren kunnen verwijten:

"C'est avec la plus vive appréhension que je vois l'Etat fournir aux Arabes des armes qui servent à la traite et qui tôt ou tard, seront tournées contre nous. Si l'affaire s'ébruite, il y aura un tollé général et on nous accusera d'introduire le trafic des armes pour nous en réserver le monopole et nous procurer en échange de l'ivoire."

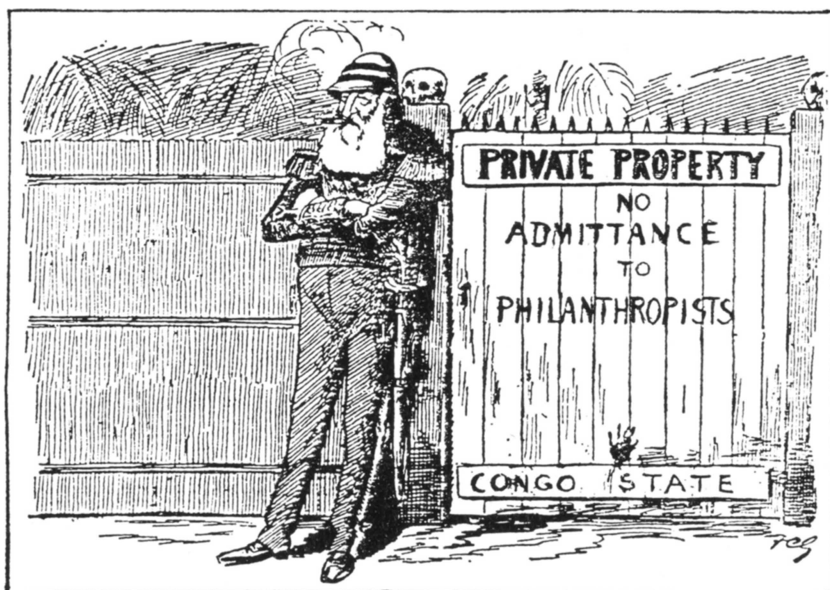
Maar Leopold trok zich dat niet aan. De wapens mochten best geleverd worden indien Tippo Tip dit verdiende door zijn politieke en commerciële houding t.o.v. de Vrijstaat (226). M.a.w. tegenover de wapenleveringen moesten ivoorleveringen staan. Van Eetvelde benadrukte dat de schijn van een wapenverkoop vermeden moest worden. De wapens moesten "gegeven" worden. Maar uiteraard betrof het wel een ruil en de waarde van de wapens moest zelfs zeer hoog geschat worden:

"(...) nous ne pouvons pas avoir l'air de les vendre. Il faut les donner à Tippo Tip pour faire respecter l'autorité de l'Etat et d'un autre côté, exiger un tribut spécial égal à la valeur des armes et de la poudre à fournir en les calculant à un prix élevé (227).

BESLUIT.

Leopold II startte zijn koloniaal oeuvre onder de vlag van de strijd tegen de Arabische slavenhandel. Wegens het gebrek aan middelen kon hij deze doelstelling niet realiseren. Hij werd zelfs gedwongen tot een modus vivendi met de Arabische macht.

De conferentie stelde een uitgebreid programma op tegen de slavenhandel. Het bevatte een groot aantal bepalingen, die

Uit : Picture-Politics, London, July 1906.

humanitair gezien zeker lovenswaardig waren. Kongo-Vrijstaat en België richtten zich vnl. op de bestrijding van de slavenhandel in het Afrikaanse binnenland. De bepalingen ter zake waren eigenlijk een goedkeuring van de kolonisatiebeweging.

Het moeilijkste probleem vormden de invoerrechten. Leopold stelde zich bijzonder hard op om die te verwerven. Tot groot ongenoegen van zijn Belgische medewerkers verbond hij het lot van de algemene akte aan deze kwestie. Slechts met veel moeite werd een definiteif tarief bereikt voor de invoerrechten in het Kongo-bekken. Om te begrijpen waarom Engeland en Duitsland bereid waren Leopold in grote mate te volgen, moet men rekening houden met de voortdurende dreiging van het Franse recht op voorkoop. Leopold speelde dit graag uit. Hij wees herhaalde malen op de precaire financiële situatie van zijn kolonie.

Als men het optreden van Leopold II doorlicht moet men concluderen dat de Brusselse antislavernij-conferentie in zijn ogen een fiscaal-economische kwestie was. Hij moest een gunstiger financieel perspectief aan zijn Vrijstaat geven. De controle op de wapenhandel en de handel in alcoholische dranken, het heffen van invoerrechten gaven Leopold een sterkere greep op de particuliere handel in Kongo-Vrijstaat en meteen ook een stap voor op de privé-handelaars.

De conferentie kaderde in de economische politiek die Leopold in Kongo-Vrijstaat begon uit te oefenen. Die bestond uit het ten uitvoer brengen van zijn ideeën over de domaniale goederen, het opdrijven van de staatshandel, het creëren van een staatsmonopolie in de ivoorhandel, het verdrukken van de vrijhandel. Aan die handelswijze was het te wijten dat de onderhandelingen met Frankrijk zo moeilijk verliepen. Ook de naaste medewerkers van Leopold waren gekant tegen een dergelijke politiek.

Tijdens de laatste besprekingen i.v.m. de Brusselse conferentie kwamen de eerste nefaste gevolgen van de nieuwe economische richting aan het licht. Maar Leopold bleef hardnekkig de ingeslagen weg volgen. Weldra ging hij over tot het in concessie geven van delen van zijn grondgebieden aan charter-compagnieën. Dit zou uiteindelijk leiden tot de uitbuiting van de Kongolese bevolking en tot gruwelijke wantoestanden. Een nieuwe vorm van slavernij werd geboren: de gedwongen arbeid.

In dat opzicht had de antislavernij-conferentie voor de Kongolese bevolking geen humanitaire waarde, maar getuigde van de overgang van de vrijhandel tijdens de beginnende kolonisatie naar een regelrechte exploitatie van Kongo.

Deze evolutie was evenwel niet onmiddellijk duidelijk tijdens de antislavernij-conferentie. Leopolds filantropisch imago kwam gesterkt uit de conferentie. Hij kon rekenen op de steun van talrijke menslievende organisaties om het verzet te breken tegen de broodnodige invoerrechten. Van België verkreeg Leopold een

lening van 25 miljoen fr.

De algemene akte bracht Leopold niet tot een specifieke actie tegen de slavenhandel. Hij bleef trouw aan zijn modus vivendi met de Arabische macht. De Arabische campagne was te wijten aan een reeks plaatselijke ontwikkelingen, die men in Brussel niet voorzien had. De diepere oorzaak lag in een fundamenteel antagonisme tussen Kongolese en Arabische belangen op politiek en economisch vlak.

VOETNOTEN.

Afkortingen: AA: Afrikaans Archief
AIA: Association Internationale Africaine
AIC: Association Internationale du Congo
AKP: Archief Koninklijk Paleis
ARA: Algemeen Rijksarchief
CAEB: Conférence Anti-Esclavagiste de Bruxelles
CDA: Correspondance et Documents. Afrique
Lam: Lambermont
Leo: Leopold II
MBZ: Ministerie van Buitenlandse Zaken
MD: Museum van de Dynastie
PL: Papiers Lambermont

(1) D. VANGROENWEGHE, Rood rubber. Leopold II en zijn Kongo, Brussel, 1985, 351 p.
(2) Bv: C. LIEBRECHTS, Léopold II. Fondateur d'empire, Brussel, 1932, 360 p.;
L. DE LICHTERVELDE, Leopold II, Brussel, 1927, 429 p.
(3) Twee extreme voorbeelden:
H. LOTH, Kongo: hei es Herz Afrikas. Geschichte des Landes bis auf unsere Tage, Berlijn, 1965, 289 p.;
G. RENOY, Wij, Leopold II, Zaltbommel, 1979, 240 p.
(4) B.EMERSON, Leopold II of the Belgians. King of Colonialism, Londen, 1979, XII + 324 p.;
J. STENGERS en J. VANSINA, King Leopold's Congo, 1886-1908, in: The Cambridge History of Africa, uitgeg. door R. OLIVER en G.N. SANDERSON, dl. 6, Cambridge, 1985, pp. 315-358;
R. SLADE, King Leopold's Congo. Aspects of the Development of Race Relations in the Congo Independent State, Londen, 1962, XI + 230 p.
(5) Dit artikel is gebaseerd op de licentiaatsverhandeling:
L. CHATELET, België en de slavenhandel in Kongo-Vrijstaat. De antislavernij-conferentie van Brussel (1889-1890), RUG, 1982-1983.
(6) J. STENGERS, King Leopold's Imperialism, in: Studies in the Theory of Imperialism, uitgeg. door R. OWEN en B. SUTCLIFFE, Londen, 1972, pp. 248-276;
id., Leopold II et le modèle colonial hollandais, in: Tijschrift voor geschiedenis, XC, 1977, nr. 1, pp.

46-71.

(7) R. COUPLAND, The Exploitation of East Africa (1856-1890). The Slave Trade and the Scramble, Londen, 1968$_2$, pp. 189-268.;
LLOYD, The Navy and the Slave Trade. The Suppression of the African Slave Trade in The Nineteenth Century, Londen, 1968$_2$, pp. 189-268.

(8) A.ROEYKENS, Léopold II et la Conférence géographique de Bruxelles (1876), Brussel, 1956, 298 p.

(9) Banning aan Lam, 26/1/77, MB2, CDA. Conférence géographique de Bruxelles. Association Internationale Africaine (1876- 1884), nr. 99.

(10) R.HEREMANS, Les établissements de l'Association Internationale Africaine du lac Tanganika et les pères blancs. Mpala et Karéma, 1877-1885, Tervuren, 1966, pp. 25-27.

(11) S.MIERS, Britain and the Ending of the Slave Trade, Londen, 1975, pp. 153-157.

(12) P. VAN ZUYLEN, L'Echiquier Congolais ou le secret du Roi, Brussel, 1950, pp. 43-52.

(13) Leo aan Strauch, 23/7/81, MD, Pap. Strauch, nr 81.01.

(14) id., 15/3/82, ibid., nr. 82.26.

(15) A. MAURICE, Stanley, lettres inédites, Brussel, 1955, pp. 69-79.

(16) P. CEULEMANS, La question arabe et le Congo (1883-1892), Brussel, 1959, pp. 34-35.

(17) Strauch aan Banning, 7/11/84, ARA, Pap. Banning, 37;
F. LATOUR DA VEIGA PINTO, Le Portugal et le Congo au XIXe siècle. Etude d'histoire des relations internationales, Parijs, 1972, pp. 184-246;
R. ANSTEY, Britain and the Congo in the Nineteenth Century, Oxford, 1962, pp. 113-167.

(18) F. BONTINCK, Aux origines de l'Etat Indépendant du Congo. Documents tirés d'archives américaines, Leuven, 1966, pp. 111-123;
M.L. CAROLL, Africa: the United States and the Congo, 1876 to 1892, Londen, 1972, pp. 114-148;
P. VAN ZUYLEN, o.c., pp. 75-129.

(19) E.BANNING, La Conférence africaine de Berlin et l'Association Internationale du Congo, Brussel, 1885, 26 p.;
L.H. GANN en P. DUIGNAN, The Rulers of Belgian Africa, 1884-1914, Princeton, 1979, p. 116.

(20) E. BANNING, Mémoires politiques et diplomatiques. Comment fut fondé le Congo belge, Parijs-Brussel, 1927, p. 62;
A. VERMEERSCH, La question congolaise, Brussel, 1906, p. 13.

(21) N. ASCHERSON, The King Incorporated. Leopold II in the Age of Trusts, Londen, 1963, pp. 159-168.

(22) P. CEULEMANS, o.c., pp. 47-48, 64-65.

(23) M.LUWEL, Sir Francis de Winton, administrateur général du Congo (1884-1886), Tervuren, 1964, pp. 108-112, 241-247.

(24) Leo aan Lam, 17/1/87, AKP, Congo, 72/16.

(25) Lam aan Leo, 18/1/87, ibid., 72/17.

(26) Verdrag tussen Stanley en Tippo Tip, 24/2/87, gecit. in: F.

BONTINCK en K. JANSSEN, L'autobiographie de Hamed ben Mohammed el-Murjebi Tippo Tip (ca. 1840-1905), Brussel, 1974, pp. 164-165.

(27) P. CEULEMANS, o.c., pp. 104-108.

(28)id., pp. 35-36, 321-322.

(29) M. LUWEL, Un plan d'action contre les esclavagistes, dressé par l'explorateur Hermann von Wissmann, in: Africa - Tervuren, XVI, 1970, nrs. 3/4, pp. 85-106.

(30) P. CEULEMANS, o.c., pp. 147-188.

(31) id., pp. 193-202.

(32) id., pp. 187-188.

(33) J. STENGERS, Combien le Congo a-t-il coûté à la Belgique?, Brussel, 1957, pp. 29-30;

id., La dette publique de l'Etat Indépendant du Congo (1879-1908), in: De openbare schuld in de 18de en 19de eeuw. Ontwikkeling op het plaatselijk, gewestelijk en nationaal vlak. 9de Internationaal Colloquium, Spa, 12-16 sept. 1978. Handelingen, Brussel, 1980, pp. 297-303;

A. STENMANS, La reprise du Congo par la Belgique. Essai d'histoire parlementaire et diplomatique, Brussel, 1949, pp. 36-75;

E. VAN DER SMISSEN, Leopold II et Beernaert d'après leur correspondance inédite de 1884 à 1895, Brussel, 1920, dl. 1, pp. 138-142, 260-317.

(34) F. RENAULT, Lavigerie. L'esclavage africain et l'Europe (1868-1892), Parijs, 1971, dl. 2, pp. 75-92;

Le Bien Public, 23/7/88, 2/E - 3/ABCDE; 10/8/88, 2/ABCD; 11/8/88, 1/E -2/AB.

(35) Leo aan Lam, 6/7/88, MBZ, PL 1885-88, nr. 309.

(36) id., 20/7/88, ibid., nr. 311.

(37) Leo aan Thys, s.d., gecit. in: F. RENAULT, o.c., dl. 2, p. 99.

(38) Leo aan Lam, 17/8/88, MBZ, PL 1885-88, nr. 318.

(39) F. RENAULT, o.c., dl. 2, pp. 97, 100-102.

(40) C. LAVIGERIE, L'esclavage africain. Conférence sur l'esclavage dans le Haut-Congo faite à Sainte-Gedule de Bruxelles, Brussel-Parijs, 1888, 35 p.

(41) R.W.BEACHEY, The East African Ivory Trade in the Nineteenth Century, in: Journal of African History, VII, 1967, nr. 2, pp. 269-290.

(42) Banning aan de Borchgrave, 26/189, ARA, Pap. de Borchgrave, 18.

(43) S. MIERS, o.c., pp. 191-192, 211-219;
F. RENAULT, o.c., dl. 2, pp. 142-164.

(44) Cfr.: MBZ, CDA. Traite des esclaves 3 (1874-1891), nrs. 21-64bis.

(45) E. VANDEWOUDE, Het incident met de "Brabo" (1888), in: Africa-Tervuren, IX, 1963, nr. 3, pp. 63-76.

(46) Leo aan Lam, 14/4/89, MBZ, PL 1889-90, nr. 14.

(47) P. CEULEMANS, o.c., pp. 224-235;

J.-L. VELLUT, La violence armée dans l'Etat indépendant du Congo. Ténèbres et clartés dans l'histoire d'un Etat

conquérant, in: Cultures et développement, XVI, 1984, nr. 3-4, pp. 686-688.

(48) E. BANNING, La Conférence de Bruxelles. Son origine et ses actes, Brussel, 1890, p. 13;
Greindl aan Leo, 3/9/88, AA, IRCB (723), nr. 76, I/5.

(49) Vivian aan Lam, 27/9/88, MBZ, CAEB, 1/1.

(50) S. MIERS, o.c., p. 207.

(51) Leo aan Lam, 27/9/88, MBZ, PL 1885-88, nr. 333;
de Borchgrave aan Chimay, 10/10/88, MBZ, CAEB, 1/8.

(52) Vivian aan de Chimay, 28/11/88, ibid., 1/10.

(53) Salisbury aan Vivian, 17/4/89 (copie), ibid., 1/25.

(54) Leo aan Lam, 14/4/89, MBZ, PL 1889-90, nr. 14.

(55) de Borchgrave aan de Chimay, 4/5/89, MBZ, CAEB, 1/34;
Diplomatieke nota van Vivian, 16/5/89, ibid., 1/35;
de Chimay aan de Belgische legaties, 24/8/89, ibid., 1/76.

(56) de Borchgrave aan de Chimay, 20/5/89, ibid., 1/37;
Diplomatieke nota van de Belgische regering aan Vivian, 7/6/89, ibid., 1/44;
Gosselin aan de Chimay, 21/7/89, ibid., 1/50;
Leo aan Lam, 6/6/89, MBZ, PL 1888-89, nr. 24;
id., 17/7/89, ibid., nr.28.

(57) Cfr.: AKP, Congo, 72.

(58) Cfr.: E. BANNING, Mémoires..., pp. 73-175;
(E.BANNING), La traite des esclaves en Afrique. Renseignements et documents recueillis pour la Conférence de Bruxelles (1840-1890), Brussel, 1890, XI + 264 p.;
Actes de la Conférence de Bruxelles (1889-1890), Brussel, 1890, 703 p.

(59) Salisbury aan Vivian, 30/9/89 (copie), MBZ, CAEB, 1/152;
Nota over onderhoud bij Vivian tussen Lam en Anderson, 12/10/89, ibid., 2/47;
Memorandum van Salisbury, 30/10/89 (copie), ibid., 2/92.

(60) Leo aan Lam, 31/10/89 (copie), ibid., 2/93.

(61) id., 25/10/89, MBZ, PL 1889-90, nr. 59.

(62) Analyse du dossier Conférence Antiesclavagiste. Avant-project général, opgestuurd door Van Eetvelde aan Leopold, 17/9/89, ARA, Pap. Van Eetvelde, 162.

(63) Cfr.: Hoofdstuk 1 van de Algemene Akte, opgenomen in: Actes de la Conférence de Bruxelles (1889-90), Brussel, 1890, pp. 641-672.

(64) Nota van Leo, 17/11/89 (copie), MBZ, CAEB, 3/40;
Cfr. ook: Nota van Leo aan Van Eetvelde, 19/11/89, ARA, Pap. Van Eetvelde, 27.

(65) Analys du dossier...,ARA, Pap. Van Eetvelde, 162.

(66) E. BANNING, Mémoires..., p. 98.

(67) Leo aan Lam, 13/12/89, MBZ, PL 1889-90, nr. 73.

(68) Lam aan Leo, 14/12/89, AKP, Congo, 72/73.

(69) Dupont aan Lam, 14/12/89, MBZ, CAEB, 3/76.

(70) G.N. UZOIGWE, European partition and conquest of Africa: an overview, in: Unesco General History of Africa. VII: Africa under Colonial Domination (1880-1935), uitgeg. door A. ADU BOAHEN, Londen, 1985, p. 39.

(71) Analyse du dossier..., ARA, Pap. Van Eetvelde, 162;

Cfr.:Decreet van 11/10/88, gepubl. in: Bulletin Officiel de l'Etat Indépendant du Congo, IV, nov. '88, nr. 11, pp. 286-288.

(72) Leo aan Lam, 25/10/89, MBZ, PL 1889-90, nr. 52;
id., 27/10/89, ibid., nr. 53.

(73) S. MIERS, o.c., P. 222.

(74) Cfr.: L'Indépendance belge, 2/12/89, 1/DEF - 2/A.

(75) Cfr.: Hoofdstuk 1 van de algemene akte.

(76) Cfr.: E. BANNING, Mémoires..., pp. 90-92, 97-98, 121;
L. RANIERI, Les relations entre l'Etat indépendant du Congo et l'Italie, Brussel, 1959, pp. 55-67.

(77) E. BANNING, Mémoires..., pp. 87-88.

(78) Petitie van "Syndicat Liègeois", 17/2/90, MBZ, CAEB, 3/104;
Le Chambre de Commerce de Liège, Huy et Waremme aan de Chimay, 11/3/90, ibid., 3/114.

(79) Analyse du dossier..., ARA, Pap. Van Eetvelde, 162;
Note de M. Arendt sur les présentations de traite et le transport des nègres libres, MBZ, CAEB, 5/12.

(80) Leo aan Lam, 31/10/89, MBZ, PL 1889-90, nr. 50.

(81) E. BANNING, Mémoires..., pp. 78-79.

(82) Cfr.: Hoofdstuk 3 van de Algemene Akte.

(83) de Borchgrave aan de Chimay, 30/12/89, MBZ, CAEB, 6/17.

(84) Analyse du dossier..., ARA, Pap. Van Eetvelde, 162;
Leo aan Lam, 14/4/89, MBZ, PL 1889-90, nr 14;
Lavigerie aan Leo, 8/11/89, afgedrukt in: La Bien Public, 23/11/89, 3/ABC; 24/11/89, 2/CDE; 25/11/89, 3/CD; 26/11/89, 3/BCD.

(85) La Liberté, 24/11/89, persknipsel in: MBZ, Pers 64. Extrait de presse. Conférence anti-esclavagiste de Bruxelles. Partie générale. 1888-1892.

(86) de Borchgrave aan de Chimay, 21/10/89, MBZ, CAEB, 6/6;
id., 12/11/89, ibid., 6/13;
Vivian aan Lam, 28/1/90, ibid., 6/20.

(87) Hoofdstuk 4 van de Algemene Akte.

(88) S. MIERS, o.c., pp. 55-97.

(89) Vivian aan Lam, 23/3/90, MBZ, CAEB, 6/30;
E. BANNING, Mémoires..., p. 109.

(90) Cfr.: MBZ, CAEB, delen 18 en 19.

(91) Analyse du dossier..., ARA, Pap. Van Eetvelde, 162;
Decreet van 17/12/87, gepubl. in: Bulletin Officiel de l'Etat Indépendant du Congo, IV, jan. '88, nr. 1, pp. 5-7.

(92) Leo aan Lam, 19/9/89, MBZ, PL 1889-90, nr. 43;
Leo aan Van Eetvelde, 21/9/89, ARA, Pap. Van Eetvelde, 27;
Salisbury aan Vivian, 30/9/89 (copie), MBZ, CAEB, 1/152.

(93) Leo aan de Belgische gevolmachtigden, 21/11/89, PL 1889-90, nr. 61.

(94) Greindl aan de Chimay, 24/11/89, MBZ, CAEB, 7/3;
id. 5/2/90, ibid., 3/94;
Greindl aan Lam, 5/2/90, ibid., 7/15;
id., 6/2/90, ibid., 7/16.
De Hamburgse kranten viseerden de domaniale politiek, die ingeleid werd door decreten van 25 juli en 17 oktober

1889 (Cfr.: E. BOELAERT, L'Etat Indépendant et les terres indigènes, Brussel 1956, pp. 23-26).

(95) d'Anethan aan Lam, 10/4/90, MBZ, CAEB, 7/35.

(96) Lam aan d'Anethan, 12/4/90 (minuut), ibid., 7/37.

(97) Hoofdstuk 6 van de algemene akte.

(98) Lam aan d'Anethan, 9/4/90 (minuut), MBZ, CAEB, 7/34.

(99) Déclaration des Plénipotentiaires des Etats-Unis, séance du 16 juin 1890, ibid., 8/119.

(100) E. BANNING, Mémoires..., p. 149.

(101) Cfr. S. MIERS, pp. 176-180, 283.

(102) Lam aan Leo, 30/4/90, AKP, Congo, 72/82.

(103) Analyse du dossier..., ARA, Pap. Van Eetvelde, 162.

(104) Cfr.: AA, AE (207). Corresepondance générale échangée avec les puissances étrangères. Pays-Bas.

(105) Leo aan Lam, 19/9/89, MBZ, PL 1889-90, nr. 43.

(106) Salisbury aan Vivian, 30/9/89 (copie), MBZ, CAEB, 1/152.

(107) Leo aan Lam, 7/10/89, MBZ, PL 1889-90, nr. 49.

(108) Nota van Leo, 9/10/89 (copie), MBZ, CAEB, 8/5.

(109) Cfr.: L'Indépendance belge, 12/5/90, 1/CD; 235/9, 1/DEF - 2/A.

(110) L.E. MEYER, Henry S. Sanford and the Congo: a reassessment, in: African Historical Studies, IV, 1971, nr. 1, pp. 19-39.

(111) Lam aan Leo, 3/5/90, AKP, Congo, 72/89;
Leghait aan de Chimay, 22/5/90, MBZ, CAEB, 8/43;
id., 24/5/90, ibid., 8/49;
id., 27/5/90, ibid., 8/58;
id., 5/6/90, ibid., 8/94;
Déclaration des Plénipotentiaires des Etats-Unis, séance du 16 juin 1890, ibid., 8/119;
Déclaration des Messieurs les Plénipotentiaires des Etats-Unis, séance du 17 juin 1890, AKP, Congo, 72/97 (bijlage).

(112) Leo aan Lam, 17/6/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 118;
id., 18/6/90, ibid., nr. 119.

(113) E. BANNING, Mémoires..., p. 150.

(114) Leghait aan de Chimay, 25/6/90, MBZ, CAEB, 9/53.

(115) d'Anethan aan Lam, 28/5/90, ibid., 8/59.

(116) Déclaration des Plénipotentiaires de l'Etat Indépendant du Congo dans la séance de la conférence du 2 juin 1890, ibid., 8/69.

(117) C. LIEBRECHTS, o.c., pp. 148-150;
E. BANNING, Mémoires..., pp. 140-143;
G. STINGLHAMBER en P. DRESSE, Léopold II au travail, Brussel, 1945, pp. 121-123.

(118) Lam aan Leo, 2/6/90, AKP, Congo, 72/92.

(119) Déclaration de M. le Baron Gericke de Herwijnen, séance du 14 juin 1890, MBZ, CAEB, 8/114;
d'Anethan aan Lambermont, 10/6/90, ibid., 8/103;
Cfr.: MBZ, Conférences du Baron Lambermont avec le Prince Albert, dl. 1, § 12.

(120) Lam aan Leo, 10/6/90, AKP, Congo, 72/96.

(121) Leo aan Lam, 17/6/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 118.

(122) id., 20/6/90, ibid., nr. 122.
(123) Lam aan Leo, 21/6/90, AKP, Congo, 72/98.
(124) id., 24/6/90, ibid., 72/100.
(125) Leo aan Lam, 22/6/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 126.
(126) E. BANNING, Mémoires..., pp. 159, 168.
(127) Leo aan Lam, 22/6/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 123;
Leo aan Van Eetvelde, 22/6/90, ARA, Pap. Van Eetvelde, 27.
(128) Déclaration de M. le Baron Gericke de Herwijnen, séance du 25 juin, MBZ, CAEB, 9/25.
(129) Vivian aan Lam, 26/6/90, ibid., 8/142.
(130) Lam aan Leo, 25/6/90, AKP, Congo, 72/102;
id., 28/6/90, ibid., 72/105;
E. BANNING, Mémoires..., pp. 159-160.
(131) Leo aan Lam, 25/6/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 127.
(132) Lam aan Leo, 30/6/90, AKP, Congo, 72/106.
(133) Leo aan Lam, 1/7/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 135.
(134) E. BANNING, Mémoires..., p. 166.
(135) Lam aan Leo, 2/7/90, AKP, Congo, 72/112.
(136) id., 2/7/90, ibid., 72/113.
(137) E. BANNING, Mémoires..., p. 167.
(138) Greindl aan Lam, 23/5/90, MBZ, CAEB, 8/45.
(139) Leo aan Lam, 24/11/89, MBZ, PL 1889-90, nrs. 57 en 58;
Leo aan Mackinnon, 28/11/89 (minuut), AKP, Congo, 82/83;
Mackinnon aan Leo, 28/11/89, ibid., 82/84;
Herbert aan Vivian, 5/12/89 (copie), ibid., 115/6.
(140) E. VAN DER SMISSEN, o.c., dl 1, pp. 424-435.
(141) Leo aan Lam, 27/6/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 129;
id., 29/6/90, ibid., nr. 133.
(142) Leo aan Lam, 27/6/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 129;
id., 29/6/90, ibid., nr. 133.
(143) E. VAN DER SMISSEN, o.c., dl. 2, pp. 182-200.
(144) A. STENMANS, o.c., pp. 96-103.
(145) L'Indépendance belge, 24/4/90, 1/BCDEF - 2/A; 28/4/90, 1/DEF - 2/A.
(146) Banning aan de Borchgrave, s.d., AKP, Congo, 9/4.
(147) Leo aan Van Eetvelde, 27 en 28/6/90, ARA, Pap. Van Eetvelde, 27.
(148) Leo aan Van Eetvelde, 29/6/90, ibid.;
Leo aan Mackinnon, 25/6/90, AKP, Congo, 82/90.
(149) Leo aan Lam, 17/7/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 139;
Decreet van 9/7/90, gepubl. in: Bulletin Officiel de l'Etat Indépendant du Congo, VI, juli 1890, nr. 7, pp. 80-81;
Decreet van 16/7/90, gepubl. in: ibid., augustus 1890, nr. 8, pp. 106-112.
(150) d'Anethan aan Lam, 21/7/90, MBZ, CAEB, 12/10;
id., 24/7/90, ibid., 12/13;
id., 16/8/90, ibid., 12/26.
(151) Lam aan Greindl, 19/8/90 (minuut), ibid., 12/32;
de Cuvelier aan Lam, 2/9/90, ibid., 12/51.
(152) E. BANNING, Mémoires..., p. 181.
(153) Lam aan Greindl, 19/8/90, MBZ, CAEB, 12/32.
(154) Leo aan Lam, 25/9/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 169.
(155) id., 9/10/90, ibid., nr. 190.

(156) Lam aan Leo, 25/10/90, AKP, Congo, 72/159.
(157) Leo aan Banning, 12/10/90 (minuut), AKP, Congo, 9/9.
(158) Banning aan Leo, 15/10/90, ibid., 9/10.
(159) Leo aan Lam, 13/10/90, MBZ, PL 1889-90, nr.185.
(160) Nota van Banning, 13/1090, MBZ, CAEB, 12/193;
Lam aan Leo, 16/10/90, AKP, Congo, 72/152.
(161) Leo aan Lam, 19/10/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 191.
(162) Allen aan Leo, 21/10/90, AKP, Congo, 300/3;
id., 13/11/90, ibid., 300/10;
id., 18/11/90, ibid., 300/13;
Rapport de Monsieur le Compte Hippolyte d'Ursel sur le Congrès libre antiesclavagiste de Paris, ARA, Pap. de la famille d'Ursel, R 26;
Le Bien Public, 3/10/90, 3/C.
(163) Lam aan Leo, 9/11/90, ARA, Pap. Van Eetvelde, 27.
(164) d'Anethan aan Lam, 12/11/90, AKP, Congo, 72/165 (bijlage);
Lam aan Greindl, 16/11/90 (minuut), MBZ, CAEB, 14/146.
(165) de Chimay aan Gericke, 18/12/90 (minuut), ibid., 16/38.
(166) d'Anethan aan de Chimay, 25/12/90, ibid., 16/105.
(167) Gericke aan de Chimay, 30/12/90, ibid., 16/153;
Lam aan Leo, 31/12/90, AKP, Congo, 72/204.
(168) Séance de la Commission du 22 novembre 1890. Extraits, AKP, Congo, 72/170 (bijlage).
(169) Greindl aan Lam, 22/11/90 (copie), ibid.
(170) Lam aan Leo, 16/10/90, ibid., 72/151.
(171) E. BANNING, Mémoires..., pp. 192, 203.
(172) Leo aan Lam, 29/11/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 203.
(173) Leo aan Lam, s.d., AKP, Congo, 72/171.
(174) E. BANNING, Mémoires..., pp. 189-190.
(175) Beernaert aan Leo, 26/9/90, gecit. in: E. VAN DER SMISSEN, o.c., dl. 2, pp. 201-202.
(176) Leo aan Lam, 14/11/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 206.
(177) E. BANNING, Mémoires..., pp. 205-206.
(178) Lam aan Leo, 15/10/90, AKP, Congo, 72/150.
(179) Gedelegeerden van Duitsland, Engeland en Italië aan Lam, 22/12/90, MBZ, CAEB, 16/80.
(180) E. BANNING, Mémoires..., p. 216.
(181) Lam aan Leo, 11/12/90, ARA, Pap. Van Eetvelde, 27.
(182) Leo aan Lam, 18/12/90, MBZ, PL. 1889-90, nr 232.
(183) Lam aan Leo, 23/12/90, AKP, Congo, 72/194.
(184) Lam aan Beyens, 20/12/90 (minuut), MBZ, CAEB, 16/30.
(185) Thys aan de Chimay, 23/12/90, ibid. 16/94.
(186) Leo aan Lam, 24/12/90, MBZ, PL 1889-90, nr. 237.
(187) id., 25/12/90, ibid., nr 238.
(188) E. BANNING, Mémoires..., pp. 232-233.
(189) id., pp. 234-235.
(190) Beyens aan Lam, 21/1/91, MBZ, CAEB, 17/89 en 90.
(191) Beyens aan de Chimay, 1/12/91, ibid., 17/139.
(192) id., 9/2/91, ibid., 17/157.
(193) Lam aan de gedelegeerden van de douanecommissie, 20/2/91 (minuut), ibid., 17/198.
(194) Decreet van 19/2/91, gepubl. in: Bulletin Officiel de l'Etat Indépendant du Congo, VII, februari 1891, nr. 2,

pp. 23-26.
(195) d'Ursel aan Lam, 7/1/91 (copie), AKP, Congo, 72/211 (bijlage);
Lam aan Leo, 11/3/91, ibid., 72/239;
id., 3/4/91, ibid., 72/251;
E. BANNING, Mémoires..., pp. 276, 277, 280, 285-291.
(196) Leo aan Lam, 9/6/91 (minuut), AKP, Congo, 72/297.
(197) E. BANNING, Mémoires..., p. 291.
(198) id., p. 293.
(199) Beyens aan de Chimay, 12/6/91, AKP, Congo, 72/298 (bijlage).
(200) Beyens aan Lam, 17/6/91, AKP, Congo, 72/298 (bijlage).
(201) Ribot aan Beyens, 22/6/91, ibid., 72/305 (bijlage);
Beyens aan Ribot, 23/6/91 (copie), ibid.
(202) Lam aan Leo, 25/6/91, ibid., 72/308;
Cfr.: MBZ, Pers 64. Extraits de presse. Conférence anti-esclavagiste de Bruxelles. La France et le droite de visite 1891.
(203) Leo aan Lam, 12/7/91 (minuut), AKP, Congo, 72/323;
E. BANNING, Mémoires..., pp. 305-306, 308, 312-313;
E. BOELAERT, o.c., pp. 27-28.
(204) Lam aan Leo, 14/7/91, AKP, Congo, 72/324.
(205) Lam aan Leo, 24/7/91, ibid., 72/332.
(206) Diplomatieke nota van Ribot aan Beyens, 10/8/91 (copie), ibid., 72/336.
(207) Lam aan Leo, 2/10/91, ibid. 72/357.
(208) Lam aan Leo, 5/19/91, ibid., 72/345 (bijlage).
(209) E. BOELAERT, o.c. pp. 28-29;
A. STENMANS, o.c. pp. 134-135.
(210) Banning aan Leo, 21/9/91, AKP, Congo, 9/18;
J. STENGERS, Textes inédits d'Emile Banning, Brussel, 1955, pp. 63-105;
E. VAN DER SMISSEN, o.c., dl. 2, pp. 213-214.
(211) Project d'instruction au B(ar)on Beyens, 31/9/91, AKP, Congo, 72/357 (bijlage).
(212) E. BANNING, Mémoires..., pp. 335-337.
(213) Lam aan Leo, 25/9/91, AKP, Congo, 72/354;
id., 17/10/91, ibid., 72/363;
id., 23/10/91, ibid., 72/364;
id., 24/10/91, ibid., 72/367;
Leo aan Lam, 24/10/91 (copie), ibid., 72/365;
Beyens aan de Chimay, 11/11/91 (copie), ibid., 72/370 (bijlage).
(214) E. BANNING, Mémoires..., p. 339.
(215) id., pp. 338-349, 350-354.
(216) id., pp. 346-353, 363-366;
Protocol van 30/3/92, gepubl. in: Le Moniteur belge, 2/4/92, p. 998.
(217) Protocol van 8/4/92, gepubl.in: Bulletin Officiel de l'Etat Indépendant du Congo, VIII, april 1892, nr. 4bis, pp. 111-112;
Decreet van 9/4/92, gepubl. in: ibid., pp. 151-152.
(218) Cfr.: AA, D (381). Dossier Sociéte anti-esclavagiste belge;

H. d'URSEL, La campagne antiesclavagiste racontée par lettres de Jacques de Dixmude, in: La Revue belge, VI, 15 maart 1929, pp. 418-500; 1 april 1929, pp. 25-42; 15 april 1929, pp. 132-149.

(219) P. CEULEMANS, o.c., pp. 321-367;
H. LOTH, Kolonialismus und "Humanitätsintervention". Kritische Untersuchung der Politik Deutschlands gegenüber dem Kongostaat (1884-1904), Berlijn, 1966, pp. 65-74.

(220) Van Eetvelde aan Jacmart, 30/5/90 (copie), AA, D (381).Dossier Société anti-esclavagiste belge;
Lettre de commission, 00/5/91 (minuut), ibid.

(221) Van Eetvelde aan Leo, 16/7/92, AA, IRCB (505), nr. 80 I.

(222) Leo aan Van Eetvelde, 6/10/90, ARA, Pap. Van Eetvelde, 27.

(223) Van Eetvelde aan Leo, 17/2/90, ibid.

(224) Leo aan Van Eetvelde, 28/6/90, ibid.

(225) F. BONTINCK en K. JANSSEN, o.c., p. 169.

(226) Van Eetvelde aan Leo, 29/1/90 + antwoord van Leopold in kantlijn, ARA, Pap. Van Eetvelde, 27.

(227) Van Eetvelde aan Leo, 21/2/90, ibid.